

6

IV කොටස—අධ්‍යාපන, විද්‍යා හා කලා (G)

1960-61 මුදල් වර්ෂය සඳහා පුරාවිද්‍යා කොමසාරිස් තැනගේ පාලන වාර්තාව

නොවැම්බර්, 1962

චාල්ස් ගොඩකුඹුරේ, M.A., Ph D., D.Lit. (ලන්ඩන්)

PART IV—EDUCATION, SCIENCE AND ART (G)

Administration Report of the Archaeological Commissioner for the financial year 1960-61

November, 1962

C. E. Godakumbura, M.A., Ph.D., D.Lit. (London)

ලංකාවේ වාර්තාවේ නියමයට පිහිටි " ඊස්ටර්න් පේපර් මිල්ස් කෝර්පරේෂන් " හි නිපදවන ලද කඩදාසිවල ආණ්ඩුවේ නියමයෙන් ලංකාණ්ඩුවේ මුද්‍රණාලයේ මුද්‍රාපිතයි.
කොළඹ රජයේ ප්‍රකාශන කාර්යාංශයෙන් මිලදී ලබාගත හැක.

PRINTED ON THE ORDERS OF GOVERNMENT AT THE GOVERNMENT PRESS, CEYLON, ON PAPER MANUFACTURED AT THE EASTERN PAPER MILLS CORPORATION, VALAICHCHENAI, CEYLON.
TO BE PURCHASED AT THE GOVERNMENT PUBLICATIONS BUREAU, COLOMBO.

මිල Price: 1.75

කැපැල් ගාස්තුව Postage: -/35

කෙටුම් පත ලැබුන දිනය <i>" Copy " received</i>	} 1962.9.6
ඉදිරි පත්‍ර යැවූ දිනය <i>Proof sent</i>	} 1962.10.10
ඉදිරි පත්‍ර ලැබුන දිනය <i>Proof returned</i>	} 1962.10.23
ප්‍රසිද්ධ කළ දිනය <i>Published</i>	} 1962.11.14

ජායාරූප ලැයිස්තුව

LIST OF PLATES

- I. මැදවච්චියෙන් ලැබුණු බුදුපිළිමය.
Buddha Statuette from Madawachchiya.
- II. මිහින්තලයේ නාගපොකුණ වතුර තිබියදී.
Nagapokuna Mihintale with water.
- III. මිහින්තලයේ නාගපොකුණ, හිස්කළ පසු.
Nagapokuna Mihintale after emptying.
- IV. පෙරියකුලමේ දකුණු දෙරටුව ගොඩනැගිල්ල තහවුරුකිරීමෙන් පසු.
South porch of Image-house, Periyakulam after conservation.
- V. ලංකාතිලක විහාරයේ ආරුක්කුව, තහවුරුකරනට පෙර.
Vault of Lankatilaka Vihara, before conservation.
- VI. ලංකාතිලක විහාරයේ ආරුක්කුව, තහවුරුකළ පසු.
Vault of Lankatilaka Vihara, after conservation.
- VII. වැම්පිට විහාරය, දෙරබාවිල, තහවුරුකරනට පෙර.
Temple on pillars Dorabawila, before conservation.
- VIII. වැම්පිට විහාරය, දෙරබාවිල, තහවුරුකළ පසු.
Temple on pillars Dorabawila, after conservation.
- IX. අම්බුලුගල විහාරය, තහවුරුකරනට පෙර.
Ambulugala Vihara, before conservation.

පිඹුරු

PLANS

- I. a. b. { මිහින්තලයේ මහාසෑයේ ප්‍රතිසංස්කරණ සැලැස්ම.
Restoration plan of Mahasaya, Mihintale.
- II. ලංකාතිලක විහාරයේ සැලැස්ම.
Plan of Lankatilaka Vihara.
- III. දෙරබාවිල වැම්පිට විහාරයේ සැලැස්ම.
Plan of Temple on pillars, Dorabavila.
- IV. අම්බුලුගල විහාරයේ සැලැස්ම.
Plan of Ambulugala Vihara.
- V. පනාවිටිය අම්බලමේ සැලැස්ම.
Plan of Ambalama, Panavitiya.

ලංකා පුරාවිද්‍යා දෙපාර්තමේන්තුව

1960-61 මුදල් වර්ෂය සඳහා පුරාවිද්‍යා කොමසාරිස් තැනගේ පාලන වාර්තාව

යම් අවුරුද්දක් තුළදී කරන ලද විද්‍යාත්මක පුරාවිද්‍යා කටයුතුවලින් ලැබෙන සාධකයන් පුරාවිද්‍යා කොමසාරිස්තැනගේ එම වර්ෂයේ අවුරුදු වාර්තාවට ඇතුළත් කිරීම සිරිතක් වී තිබුණා. මේ සම්බන්ධයෙන් මෙතුවක් කල් වර්ෂය වශයෙන් ගන්නා ලද්දේ ලිපි වර්ෂයයි. එහෙත් මෙතැන් සිට නො. 561 දරණ භාණ්ඩාගාර වක්‍රලෙඛනය අනුව ඉහත ක්‍රමයන් වෙනස්කරනවා. මේ වාර්තාව සපයන්නේ 1960-61 මුදල් වර්ෂයටයි. විද්‍යාත්මක විස්තරයන්ද මෙහි සඳහන් වන්නේ ඉතා කෙටිවශයෙන්ය. මේ කාලයේ කළ විද්‍යාත්මක වැඩවල සම්පූර්ණ විස්තර “ලංකාවේ පුරාවිද්‍යාව” නමින් පළ කරන්නට සුදුනම් කරන දෙපාර්තමේන්තු සභාවේ පළමු වන කලාපයේ ඇතුළත් වේවි. 1960 වර්ෂයට මා ලියූ පාලන වාර්තාවේ 1960-61 මුදල් වර්ෂයේ කොටසක්ද ඇතුළත්වුනා. ඒ නිසා ඒ වාර්තාවේ සඳහන්වුණු කරුණු මෙහි නැවතත් සඳහන් වන්නේ නැත.

පුරාවිද්‍යා කෞතුකාගාර අනුරාධපුරේ

පරණ කවචේරි ගොඩනැගිල්ලට පුරාවිද්‍යා කටයුතෙය ගෙනයාමේ වැඩය නිමකළා. කෞතුකාගාර භාර නිලධාරීන්ගේ කන්තෝරුව නැහෙනහිර කලාගම් පළාතේ ආදයම් පාලක නිලධාරීන්ගේ කන්තෝරුව තිබුණු ගොඩනැගිල්ලට ගෙනගියා. මේ ගොඩනැගිලිවලට දැන් විදුලි බලය හා නල මාර්ගයෙන් සැපයෙන ජලය ලැබේ.

අන්තිදිග ආසියාවේම පැරණිතම ලොහමය බුදුරුව යයි සිතන්නට පුළුවන් පිළිමයක් කටුගෙට මේ අවුරුද්දේ ලැබුණා. මැදවච්චියේ විරාල්මුරුප්පුව නමැති ගමේ තිබී ලැබුණු මේ විශිෂ්ටතම කලා කෘතිය අපට ලැබුණේ ගරු සංස්කෘතික අමාත්‍යවර මෛත්‍රීපාල සේනානායක මහතාගේ මැදහත්වීමෙන්ය.

රාත්තල් නිහකුන් අවුත්ස අටක් බඳුනි මේ ප්‍රතිමාව උසින් අහල් 18 කි. පිළිමයෙහි රන් ආලේප කර තිබුණු බව පෙනෙනවා. මේ පිළිමය ගැන මා ලියූ ලිපියක් ආට්ලිස් ආසියා සභාවේ පළ කිරීම සඳහා පිළිගෙන ඇත. මේ ප්‍රතිමාව දෙවන ශත වර්ෂයට පමණ අයත්යැයි සිතිය හැක. (ජායාරූපය නො. 1)

අනුරාධපුරයට සැතපුම් ත්‍රිවයක් පමණ දකුණින් පිහිටි කලුවල පුරාවිද්‍යා රක්ෂිතභූමියෙන් විශාල ලොහමය භාජනයක් ලැබුණා. ටොන් දෙකක් පමණ බඳුනි මෙය මෙතෙක් හමු වූ විශාලතම ලොහමය භාජනයයි. දෙපැත්තේ සවිකර ඇති වළලු දෙකකි. අකුරු කෙටිමක් හෝ කැටයමක් හෝ නොමැතිය. වට ප්‍රමාණය අඩි 13 අහල් 10 යි. ගැඹුර අහල් 11 ½ යි. මෙයට බොහෝ දුරට සමානවූ නමුත් ප්‍රමාණයෙන් කුඩාවූ භාජනයක් මීට අවුරුදු කීපයකට උඩදී මැදවච්චියේ තුලාවිලිය නමැති පෙදෙසින් සොයාගන්නා.

මහකනදරාවෙන් ලෝහ තැටියක් ලැබුණා. එය ගෙනෙන ලද්දේ ඉඩම් සංවර්ධන දෙපාර්තමේන්තුවේ ජී. ඩී. සුගතදාස මහතා විසිනි.

රේල්ලවේ ටවුමෙහි ඩික්සන් ලේන්හි නො. 450 දරණ ඉඩමෙහි තිබුණු අකුරු කෙටු කණුවක් ගැන ඉඩම් කොමසාරිස් දෙපාර්තමේන්තුවේ ඩබ්ලිව්. ඒ. පොඩ් අප්පුහාමි නමැති මහතා විසින් කෞතුකාගාර නිලධාරීන්ට දැන්වුවා. එයද කටුගෙයි ශිලාලිපි ශාලාවට එකතුකළා.

රුවන්වැලිසෑයේ උතුරු දෙරටුව ළඟ ගොඩගසා තිබුණු සෑයේ ගරා වැටුණු පස් කන්ද ඉවත් කිරීමෙහි යෙදී සිටි සංරක්ෂණ මණ්ඩලයේ කම්කරුවන්ට සම්භවුණු මැටි පහන, කටුගෙයි මැටි කර්මාන්ත ප්‍රදර්ශන ශාලාවෙහි තැන්පත් කළා. මෙබඳු පහනක් මීට කලින් සම්භවුණු බවක් දැනගන්නට නැත. පහනේ අග ඇති සිඳුරෙන් එය පහන් ගසකට සවිකර තිබුණු බව පෙනෙනවා. තෙල් වැක්කිරීමත්, පහන් වැටී ඇතුල්කිරීමත් කළයුතුව ඇත්තේ එකම කටකිනි. මෙය මේ පළාතේ දේශීය නිෂ්පාදනයක් හැටියට පෙනෙනවා.

දෙපාර්තමේන්තුවේ කේන්ද්‍රස්ථානයන්හි කළ වැඩ

අනුරාධපුරේ

කැණීම්

මේ අයවැය වර්ෂය තුළ පහත සඳහන් තැන්වල කැණීම් කළා :—

- (1) අබයගිරිදොරුවේ දෙරටුව, තහවුරු කිරීමට සුදුනම් වශයෙන්.
- (2) ලෝවාමහාපාය.
- (3) කිස්සාරාමය සහ
- (4) පැනඹමලුව.

දැනට පිළියෙල කර ගෙන යන “ලංකාපුරාවිද්‍යාව” නම්වූ මෙම දෙපාර්තමේන්තුවේ සභරාවේ ඉහත සඳහන් කැණීම්වල විස්තර සඳහන් වෙයි.

සමාධි පිළිමයට ආවරණයක්

ජන ප්‍රවාදයේ සමාධි පිළිමයයැයි හැඳින්වෙන, අනුරාධපුරේ අභයගිරි ප්‍රදේශයේ පිහිටි ප්‍රති මාවට ආවරණයක් තැනීමේ වැඩ පටන් ගත්තා. මේ ආවරණයේ මුල්ගල් තැබීම ආරම්භය 20.5.61 දින, පැරණි වාරිඟු අනුකූලව, හක්ගෙඩි, ලිඛිත තඹපත්‍ර ආදිය ඇතුළත් කළ ගල් කරඬු උත්සවාකාරයෙන් තැන්පත් කළා. මේ කරඬු තැන්පත් කරන ලද්දේ ගරු අගමැතිනි සිරිමා බණ්ඩාරනායක මැතිනිය, කර්මාන්ත, ස්වදේශ හා සංස්කෘතික කටයුතු භාර ඇමති තැන්පත් මෙමුත්‍රිපාල සේනානායක මහතා අටමස්ථානාධිපති අතිගරු පූජ්‍ය ශ්‍රී රෙවත මහා නායක මාහිමියන්වහන්සේ සහ බුද්ධදාස අතපත්තු මහතා විසින්ය.

මිහින්තලය

කැණීම්

අම්බස්ඵල මළුවේ පිහිටි ගරා වැටී තිබුණු පැරණි කළුගල් බැමීමේ කොටස් තුනක් පාද තහවුරු කිරීම වැඩට පිළියෙල කළා. ඒ කොටස් තුනේ ප්‍රමාණයන් මෙසේය :—(1) 171 × 4 × 4 ; (2) 26 × 4 × 3 ; (3) 25 × 6 × 3.

කළුදිය පොකුණේ ගරාවැටී තිබුණු අඩි 117 ක් දිග අඩි 3 ක් පළල අඩි 5 ක් උස බැමීමක් තහවුරු කිරීම සඳහා ගලවා අස් කළා.

තහවුරු කිරීම

අම්බස්ඵලයේ හා කළුදිය පොකුණේ ගරා වැටුණු බැමී පුරාණ පිළිවෙලටම ප්‍රතිසංස්කරණය කළා.

සංරක්ෂණය

මේ අවුරුද්දේ මිහින්තලයේ සියළුම තහනම් ඉඩම්වල විශේෂයෙන් මහාසෑය මුදුනේ වල් ඉඳුරුවා.

නාගපොකුණ පතුලේ එකතුව තිබුණු අඩි තුනක පමණ මඩ තට්ටුවක් අස්කිරීම සඳහා මිහින්තලයේ වැඩකරන මුළු කම්කරු ගණනම පුරා සතියක් වැඩට යෙදව්වා. නාගපොකුණට පොළව යට තියෙන උල්පතකින් වතුර ලැබෙනවාය කියා කට කතාවක් තියෙන නමුත් ඊට වතුර ලැබෙන්නේ වර්ෂාවෙන් පමණක් බව මේ වැඩ කිරීමේදී පෙනුන බව මෙහි සඳහන් කරන්නට හැකිය. (ඡායාරූප නො. II සහ III).

වෙනත් වැඩ

පැරණි ගඩොල් නොගයක් හා ගල්කණු රාශියක්ද මහා සෑය මුදුනේ සිට මලුවට ගෙනාවා.

ප්‍රතිසංස්කරණය

මාස 18 ක් තුළදී රුපියල් 10,34,650 ක මුළු වියදමින් මහාසෑය ප්‍රතිසංස්කරණය කිරීම සඳහා 61.9.1 දින සීමාසහිත වනිගසිංහ හා පුත්‍ර සමාගම සමග කොන්ත්‍රාත්තුවක් අත්සන් කළා. සම්පූර්ණ කළ පසු දැනටමත් උස අඩි 154 කුත් අඟල් 7 කි. මේ ප්‍රතිසංස්කරණයෙන් අපට සොයා ගත හැකි සාක්ෂි අනුව පුළුවන් තරම් දුරට දැනට සෑම අංගයකින්ම පැරණි දැනට හා සමවේවී (පිඹුර 1). මේ ප්‍රතිසංස්කරණයට පැරණි දැනටවලට ද්‍රව්‍ය හෝ වැඩ පිළිවෙල යොදන්නට බැරි වුන බව කියන්නට ඕනෑ. එහෙත් ඒට පසුව වැඩ කළ තැනක පැරණි ද්‍රව්‍යවලට ගැලපෙන ද්‍රව්‍යත් පැරණි ගොඩනැගිලි ක්‍රමත් යොදන්නට පුළුවන් වුනා.

මේ වැඩයට දෙපාර්තමේන්තුවට වරායේ නියෝජ්‍ය ඉංජිනේරු තැන්පත් ඒ. ඇන්. ඇස්. කුලසිංහ මහතාගේ අනුශාසනයත් සහයෝගයත් ලැබුණු බව හා තවමත් ලැබෙන බවත් ස්තූති පෙරදැරිව මතක් කරනවා.

පොළොන්නරුව

නයිපෙන විහාරය යැයි ජන සම්මතයෙන් දන් හැඳින්වෙන ගොඩනැගිල්ලේ කළ කැණීම 1960 වර්ෂයට මා ලියූ වාර්තාවේ සවිස්තරව සඳහන් කළා. 1960-61 අයවැය වර්ෂයේදී මෙහි කැණීම තව දුරටත් කරමින් මේ ස්ථානයේ පිටබැම්ම අඩි 426 ක් දුරට පැදුවා. මෙතැනින් මේ අවුරුද්දේ ලැබුනේ කැබිලිති වගයක් පමණයි.

කිරිවෙහෙර අසල ඇති කුඩා දැනටත්, අඩි 91 ක් හතරැස් වූ එම දැනට මළුවත් කැණ පැදුවා.

ලංකාතිලකවිහාරය අබියස ගොඩැල්ලක් කැණ අඩි 25 ක් හතරැස් මළුවක පිහිටි අඩි 50 ක වටය ඇති දැනටත් මතුකළා.

තහවුරු කිරීම

ලංකාතිලකවිහාරයේ හා තිවංකපිළිමගෙයි ගඩොල් බිත්තිවල දිරාගිය කොටස් අමුතුවෙන් බැඳීම හා සෙසු තැන්වල පැරණි බිත්තිවල කුස්තුර අස්සේ වැවෙන පැලෑටි අස්කර කුස්තුර වලට බදුම් කැටීමේ වැඩ හැර වෙන තහවුරු කිරීමේ වැඩක් කළේ නැත. ඉහත සඳහන් කළ පිළිම ගෙවල් දෙකේම බිත්තිවල බොරදම්, ව්‍යාජකුළුණු ආදී කැටයම් වැඩ කොටස් මේ තහවුරු කිරීමේදී අමුතුවෙන් කරන්නට සිදුවුණා.

සංරක්ෂණය

ආලාභනාපිරිවෙණ—රත්කොත්විහාර ප්‍රදේශයේ කම්බි ගසන ලද කොටසේ ලඳුකැලෑ ඉවත් කොට මේ පෙදෙසට උයන් බිම්ක සිරිය ලැබෙන්නට සැලැස්සුවා.

දෙමළමහසෑය, පොත්ගුල්වෙහෙර, මීන්තේරි දේවාලය හා පරාක්‍රමසමුද්‍රය ඉවුරේ තිබෙන “ සිතල මාලිගාව ” නම් ගොඩනැගිල්ලත් අවට තිබුණු කැලෑ සුද්ද කර මේ ගොඩනැගිලි මනාව පෙනෙනසේ සැලැස්සුවා.

සීගිරිය

කැණීම හා තහවුරු කිරීම

මේ අවුරුද්ද තුළ සීගිරියේ කැණීම් වැඩ කළේ නැත. තහවුරු කිරීමේ වැඩත් ගල් හා ගඩොල් බිත්තිවල කුස්තුර සුද්ද කොට නැවත පිරවීමට සීමාවුණා.

නඩත්තුව

බිතුසිතුවම් ඇති තැනට නඟින සංගසුරි සොපානය වට්ටත් බිතුසිතුවම් ඉදිරිපිට යකඩ වෙදිකාව වට්ටත් සවිකොට තිබුණු පරණ කම්බිදූල් අස්කොට ඒ වෙනුවට අළුත් කම්බිදූල් යොදන ලදී. සොපානයටද අළුතෙන් තීන්ත ගාන ලදී.

පිට දිය අගල ලහ කැලය කපා ඉවත් කළා. සීගිරි ගල දක්වා කැන අළුත් පාර කෙළවරේ වහන නැවැත්වීමට සුදුසු ස්ථානයක කැලය හා ගස්කොලන් කපා ශුද්ධ කළා.

සීගිරියේ තහනම් ඉඩම්, හා පාරවල් අවුරුද්ද තුළදී නඩත්තු කළා.

මැණික්දෙන

කැණීම්

පසුගිය අවුරුදු වාර්තාවේ සඳහන් කළ මැණික්දෙන කැණීම් මේ අවුරුද්දේදී කරන ලදුව වටදුගෙයක් පැදුණා. මේ ගොඩනැගිල්ලේ එපිටම වටයේ හැඩ කළ ගල්වරියකි. මෙහි හතර පළකින් පඩිපේලි සහිත දෙර කපොලු හතරක් තියෙනවා. මේ හතර පලේම සඳහඩ පහන් තියෙන්නට ඇති නමුත් දැන් තියෙන්නේ එකය. මේ පඩිගලුත්, සඳකඩ පහණත් පුපුරු සහිත හුණුගල් විශෙෂයකි. මේවා බොහෝ දිරාපත්වී ලිහෙමින් තිබුණා. මෙහි පැදුණු අතික් ගල් අතරේ ලොකු මල් ආයන දෙකක් හා සිරිපතුල් ගලක් තිබෙනවා. වටදුගෙයි එක කේන්ද්‍රයක් හා වෙනස් විෂ්කම්භයන් ඇති වලයයන් දෙකක කණු කොට ඉතිරිව තියෙනවා. මෙයින් පිට වලයයේ මුලින් කණු 24ක් තිබුණු තැන දැන් කණු කොට 21ක් තියෙනවා. ඇතුල් වලයයේ කණුකොට අටකි. ඇතුල් කණු වලයයට ඇතුලින් ගඩොල් දැබක නෂ්ටාවශෙෂ තිබුණා. වටදුගෙයි මළුවේ ගල් අතුරා තිබී තියෙනවා.

සංරක්ෂණය

වටදුගෙයත්, මළුවත් මේ ස්ථානයේම තිබෙන ලොකු දැබක්, වල් උදුරා පිරිසිදුවට තැබුවා. තදසන්න අවට ප්‍රදේශයේත් කැලය කපා අස්කළා. මෙසේ කැලය කැපීමෙන්, නටබුන් වසා ගෙන ඇතැයි සිතිය හැකි ගොඩැලි අටක් මතු වුණා.

යාපහුව

කැණීම්

රාජමාලිගය යැයි, සම්මතයෙහි එන යාපහුවේ පැරණි දළදාගෙය පිළිබඳ සොපානයේ පළමු මාලකයේ පඩි හා පනාබැමිමත් කැණ පැදුවා.

තානාපතිමණ්ඩපය යැයි හඳුන්වනු ලබන ගොඩනැගිල්ලේ තහවුරු කිරීම් වැඩ සඳහා තව දුරටත් කැණීම් කළා. මේ කැණීමේදී ඉහතකී ගොඩනැගිල්ලට රිසානයෙන් තවත් ගලින් කළ ආයතවතුරු ගොඩනැගිල්ලක් මතු වුණා. මේ ගොඩනැගිල්ලත් දැන් පාදගෙන යනවා.

තහවුරු කිරීම

පසුගිය වර්ෂයේ පටන් ගෙන තිබුණු පැරණි දළදා ගෙයි සොපානයේ තහවුරු කිරීම මේ වර්ෂයේත්, කරගෙනගියා. නැගෙනහිර පැත්තේ පිට සැරසුම් බැමීමේ, බොරදම් වරියත්, ඇතුළු ගල්වරි හතත් සිමෙන්ති බදුලෙන් සවිකළා. මේ ගල්වරිතබා ඇත්තේ කොන්ක්‍රීට් එකක් මතය. පසුගිය අවුරුද්දේ වාර්තාවෙන් කිවූ අන්දමට 1957 මහවැසි සමයේ ගරා වැටුණු කොටසට අයිති මේ ගල්වල නොමීමර දමා නොතිබුණු නිසා ඒවා වලට හිමි නියම තැන් සෙවීම මහත් කරදරකාරී වැඩක් වුණා. ඒ නිසාම මේ වැඩට බොහෝ කල් ගතවුණා.

1960 වේ පටන්ගෙන තිබුණු, “ තානාපති මණ්ඩපයේ ” තහවුරු කිරීම් වැඩ මේ අවුරුද්දේත් කළා. ගොඩනැගිල්ලේ උතුරු හා බස්නාහිර පැති තහවුරුකර ඉවරය. උතුරු හා නැගෙනහිර පඩියේ ජේලි තුනක ගල් දැන් යොදා ගෙන යනවා.

පෙරියකුලම (වෙල්ගම් වෙහෙර)

කැණීම

පෙරියකුලමේ පිළිමගෙයි දකුණු දෙරටුව තහවුරු කිරීමට පෙරාතුව එම ස්ථානය කැණුවා.

ඇතුළු ප්‍රාකාර බැමීමේදී ඇතුළු පැත්තෙන් අඩි 256 ක් දිග අඩි 3 ක් පළල හා අඩි 5 ක් ගැඹුර කැණීමක් කළා. මේ බැමීම දිගේ ගඩොල් කැබලි උළුකැට කැබලි හා වලංකැබලිති තිබුණා. උතුරු දෙරටුව ළඟ මතුපිට පොළවෙන් අඩි 2½ ක් යට උළුකැට කැබලි ගොඩක් හමුවුණා.

තහවුරුකිරීම

පෙරියකුලමේ පිළිමගෙයි දකුණු දෙරටු ගොඩනැගිල්ල තහවුරු කළා. සොයාගන්නට නැති ඇතැම් කළුගල් පඩි වෙනුවට සිමෙන්තියෙන් “ ඉම්ටේසන් ” පඩි තැනුවා. දෙකට කැඩුණු මුරුගලක කැලි වානේ කම්බියක් දමා පිරිද්දුවා (ඡායා රූපය නො. IV).

ලංකාතිලකය

නුවර දිස්ත්‍රික්කයේ උඩුනුවර පිහිටි රක්ෂිත ස්මාරකයක්වූ ලංකාතිලක විහාරයේ වැඩ මේ මුදල් වර්ෂයේ පටන්ගත්තා.

මෙහි මුලින් තිබුණු ගොඩනැගිල්ලට යාව එය වට කොට තදයන්න පුරාණ දවසම තවත් බිත්ති බැඳ ගොඩනැගිල්ල ලොකු කර තිබෙනවා. දැන් සිද්ධස්ථානය මෙසේ ලොකුකළ සම්පූර්ණ ගොඩනැගිල්ලයි. මෙහි නැගෙනහිර පැත්තේ පිට බිත්තිය, ඇතුළු ගොඩනැගිල්ලෙන් නැගෙනහිර පැත්තට තොරා ඇති සිද්ධස්ථානයේ මහදෙරටුව ඇතුළත් කොටසේ වැදී නවතී. මෙතැන හැර අනික් හැමතැනම ඇතුළු හා පිට බිත්ති අතරේ ප්‍රදක්ෂිණා පරාසක් තියෙනවා. (පිඹුර නො. II).

පිට බැමීමේ බිත්තිය බොරදම් ආදිය නැති හරිය අඩි 3 අඟල් 5ක් පළලයි. මෙහි උතුරු හා දකුණු හා බස්නාහිර පැතිවල දෙරටුවක් බැගින් තියෙනවා. ඒ එක් එක් දෙරටුව මත බිත්තියේ පළලට ආරුක්කුවක් බැගින් තියෙනවා. මේ ආරුක්කුවල ඉහළම තැන ගෙබිම් මට්ටමේ සිට අඩි 18යි අඟල් 6ක් උසය. මේ පැතිතුන්ද පිට බිත්ති ඒ ඒ පැතිවල ඇතුළු බිත්ති හා ගඩොලින් කළ ආරුක්කුවලින් සම්බන්ධකර තියෙනවා.

මෙහි වැඩ පුරණ වීට විහාරගෙයි ප්‍රදක්ෂණාපටය බොහෝදුරට ගොඩනැගිල්ලේ සුන්බුන් වලින් හා වඩුලු බෙට්වලින් පිරි තිබුණා. ඇතුළු ගොඩනැගිල්ල හා පිට බැමින් අතර ආරාක්කු වලින් කොටස් ගරා වැටී තිබුණා පමණක් නොව එවැනි ගරා වැටීම් වළක්වන අවියෙන් රුකුල් බැමිද බැඳ තිබුණා. එහෙත් ගොඩනැගිල්ලේ ස්වභාවය ගැන දැනීමක් නැතිව බැඳ තිබුණු මේ බැමිවලින් එහි කඩවසම බොහෝදුරට වෙනස්වී තිබුණා (ඡායාරූපය නො. 5).

දෙපාර්තමේන්තුව මෙහි වැඩ කරන්නට පටන් ගනිද්දී මේ අමතර රුකුල් බිත්ති ගලවා දැමීමා. ගොඩනැගිල්ලේ නියම ස්වභාවය සවිස්තරව දැන ගන්නට පුළුවන්වුනේ මීට පසුවයි. පිටබිත්තියේ දෙරටුවක ආරක්කුව දෙපසේ ගෙබිම් මට්ටමින් අඩි13ක් ඉහළ තිබුණු ගුල් දෙකෙන් මේ ස්ථානයේ, පුරාණයේදී, ලොකු දූව බාල්කයක් තිබුණු බව හෙලිවුණා. මේ ගුල් දෙක පවා පැයුනේ ඉහතකි පරිදි රුකුල් බැමි කඩා දැමූ පසුවයි. මෙසේ පසුව මතු වූණු වැඩක්වූ මේ බාල්කය දැමීම සඳහා දැරූ වියදම මුලින්කළ වැය තක්සේරුවට ඇතුළත් වුනේ නැත. දන් පිට බැමීමේ දෙර කපොලු වලට ඉහලින් මෙවැනි බාල්ක දෙකක් යොදා ඉවරයි. පුරාවිද්‍යාවැඩවලදී මතු වන දුෂ්කරතාවයන්ගෙන් එකක් තෝරාදීමට මෙය හොඳ නිදර්ශනයක්ය. අළුත් වැඩ සඳහා ඇස්තමේන්තු සෑදීම කිසි පටලැවිල්ලක් නැති වැඩක් වන නමුත් පුරාවිද්‍යා කැණීම් හා තහවුරු කිරීම් වැඩ සඳහා ඇස්තමේන්තු කිරීම ඉතා දුෂ්කරයි. “සිතු දෙය නොසිදුවේ, නොසිතු දෙය සිදුවේ”, යන්න පුරාවිද්‍යා කටයුතුවලදී නම් හොඳට පැහැදිලිවෙනවා (ඡායාරූපය නො. VI).

පිට බිත්තියේ පිටපැත්තේ ගඩොලින් කර බදමෙන් නිමවූ ඇත් රූ ඉදිරියට මුහුණලා ඇත. මේවා ඉස්සරහ කකුල් දෙක ඇතුළු ඉදිරි කොටස දැක්වෙන රූපය. මේවා අතුරෙන් පැළදිග පිට බිත්තියේ ඇත්රූ බොහෝ දුරට කුචාලවී, දළ අහෝසිවී තිබුණාය. මේ රූප අළුත්වැඩියා කළාය. දළ අළුත්වැඩියා කිරීමට ඒවා මැද්දට යකඩ යෙදුවාය. මේ ඇත්රූ මුලින් නිමවන විට දළ ඇතුළට යොදා තිබෙන්නේ කොහුලනු ඔහනලද කිතුල්පටි බව උතුරුපැත්තේ පිට බිත්තියේ ඇත්රූවක අග බිඳුණු දළයකින් පෙනේ.

පැළදිග පිටබිත්තියේ පිටපැත්තේ බොරදම් මුළුමනින්ම අමුතුවෙන් සෘද බදමෙන් කපරාරූ කළා. දකුණු පැත්තේ බිත්ති දෙක අතරේ ප්‍රදක්ෂණා පටයේ තිබුණ ගල් පස් ආදිය අස්කර වැඩට පලංචිය බැන්ද.

දෙරබාවිල

මෑතකදී ලංකාවේ පුරාවිද්‍යාඥයන්ගේ සැලකීමට භාජනව නැති, 17 වන 18 වන සියවස්වල ප්‍රභවවුණු ගොඩනැගිලි විශේෂයක් වන ටැම්පිට විහාරයන් ගැන විභාග කිරීමට හා ඒවා තහවුරු කිරීමට ළඟදී සිට දෙපාර්තමේන්තුව උනන්දුවුණා.

1959 දී මෙවැනි එක් ස්මාරකයක් තහවුරුකර හමාරකළා (පුරාවිද්‍යාකොමසාරිස් තැනගේ 1959 අවුරුදු වාර්තාව බලන්න).

1960-61 අවුරුද්දේදී කුරුණෑගල දිස්ත්‍රික්කයේ දේවමැදිහත්පත්තුවේ තිස්සවකෝරළයේ දෙරබාවිල පිහිටි ටැම්පිට විහාරයක වැඩකළා (ඡායාරූප නො. VII සහ නො. VIII).

දෙපාර්තමේන්තුව වැඩ පටන්ගන්නට යන විට විහාරගෙයි වහල හොඳටම දිරාපත්ව තිබුණා. එහි උළු පරිස්සමින් බිමට බා වහලේ පරාල යටලී සියල්ලක්ම ගැලෙව්වා. විහාරගෙයි ආරක්ෂාව සඳහා ශක්ති ඇති පලංචියක් සෘද විහාරගෙට පුරගෙයක් සෑදුවා. ඊළඟට කළ යුතුව තිබුණු වැඩය නම් බිතුසිතුවම් සහිත වර්ච්චි බිත්ති ඔසවා සිටි ලැලි මැස්සට යටින් තිබුණු දිරාගිය බාල්ක අස්කිරීමයි. මේ වැඩය මහත් දුෂ්කර එකක්වුණා. ඉහල තිබෙන පිළිමගෙයි බර පලංචියමක කැඩූ අහල් දෙකේ ලැලිවලට වාරුකොට බාල්ක දරා සිටි ගල්කණු යටින් පොළව කැන ගල් කණු එලියට ඇද බාල්ක ගැලෙව්වා. පරණ බාල්ක වෙනුවට එම ප්‍රමාණයේම අළුත් බාල්ක යොදා ගල්කණු යලින් කෙලින්කර බාල්ක හිරකර කණු මුල්වලට සිමෙන්ති කොන්ක්‍රීට් දැමීමා. ඊට පසු පිළිමගෙයි බිමට ඇතුරු ලැලිද මුලින් තිබුණු විධියට සවිකළා (පිඹුර නො. III)

පිළිමගෙය වටේට එහි මැස්සේ කිඳුණු දවකණුවලින් දිරාගිය ඒවා අස්කර එම ප්‍රමාණයේ හා හැඩයේ කණු යෙදුවා. විහාරගෙයට ඉහලින් සිවිලිමෙහි ලැලිවල විත්‍රයන් කිඳුණු නිසා ඒවා ගලවන්නට විධියක් නැත. එහෙයින් ඒ ලැලිවලට උඩින් දඹු පරාලවලට සම්බන්ධ කොට ඒවා එකින් එක ශක්තිව තිබෙන සේ සවිකළා.

මීට පසුව පුරාණ ක්‍රමය අනුව එම ප්‍රමාණයේම දැවලින් වහල දැමූවා. හෙවිල්ලන උළුන් වඩිමිඳු උළුන් පුරාණ උළුවල ප්‍රමාණයට අළුතෙන් සාදවා ගන්නා ඒවාය.

පිළිමගෙය වටේ කිඳුණු බීරළු ගරාදිය මුළුමනින්ම මෙන් අහෝසිව තිඳුණු නමුත් එය අළුතෙන් සෑදුවා. පිළිමගෙයට නඟින ලැලි තරප්පුව හොඳ තත්ත්වයෙන් තිඳුණා. එහි කොටස් බුරුල්වී තිඳුණා. එහෙයින් එය ගලවා අමුතුවෙන් සවිකළා.

කතරගම කිරිවෙහෙර

කිරිවෙහෙර කැණීමෙන් හතරෙන් තුනක් පමණ සම්පූර්ණ කළා. 1961 පෙබරවාරි මස 24වෙනි දින ගරු අගමැතිනිය මෙහි සංරක්ෂණ වැඩවලට මුල්ගල තැබුවා. කැණීම පිළිබඳ තරමක විස්තරයක් මගේ පසුගිය අවුරුදු වාර්තාවෙන් දුන්නා. නුදුරු අනාගතයේ පළවන “ලංකා පුරාවිද්‍යාව” නම් දෙපාර්තමේන්තුවේ සභාවේ මීටත් වඩා විස්තර ඇතුළත් කරන්නක් ලැබී ඇති සාක්ෂි විභාග කරන්නට බලාපොරොත්තු වෙමු.

සංරක්ෂණය සඳහා විස්තර සැලැස්මවල් සකස් කිරීමේදී දෙපාර්තමේන්තුව කටයුතු කළේ පුරාවිද්‍යාවේ අවධානයෙන් හොඳින් සිහි ඇතුවය. එහෙත් තද උනන්දුවකින් වැඩකළ සංරක්ෂණ සමිතියේ අදහස වුනේ පැරණි දැව බොධිනැගිල්ලක් වශයෙන් ශක්ති මද බවත් එය වර්තමාන අවධානයට ප්‍රමාණවත් නොවන බවත් මේ හේතුව නිසා අළුත් ද්‍රව්‍යයන් නිර්මාණ ක්‍රමය භාවිතා කළ යුතු බවත්ය. මෙය මෙසේ වුවද කෙතරම් පරණ ගොඩනැගිල්ලක් වුවත් පුරාවිද්‍යාත්මක ප්‍රතිසංස්කරණයෙන් පණ ගන්වන්නට බැරි නැත. හුදෙක් විශාලකම ලක්ෂණයක් නොවේ. ස්මාරකයක් පැරණිකම නිසාම විත්තාකර්ෂණීය වේ. එහෙයින් ප්‍රතිසංස්කරණය සඳහා හොඳම ක්‍රමය පැරණි ස්මාරකයේ කිඳුණු ද්‍රව්‍ය හා නිර්මාණ ක්‍රමය පාවිච්චි කිරීමයි සංගමයට ඒත්තු ගන්වන්නට දෙපාර්තමේන්තුවට පුළුවන් වුනා.

වෙන සාධකයන්හිද බෞද්ධ මහාජනයා මේ මතයන් පිළිගනිවියයි අපි ඉතසිතින් පතනවා.

අම්බුළුගල

කැගල්ල දිස්ත්‍රික්කයේ එගොඩපොත හා තනිප්පේරු පත්තුවේ අම්බුළුගල නම් සාධකයේ තවත් වැම්පිට විහාරයක් තියෙනවා. මෙහි වැඩ පටන් ගන්නා විට විහාරයෙහි කණු ඒ මේ අත ඇලවී වහල ගරාවැටෙමින් තිබුණා. සැදහැවත් ගම්මු මේ සිද්ධසාධනයට අළුත් වර්ච්චි බිත්ති එකතුකර තිබුණා. (ඡායාරූපය නො: IX)

මේ අමතර බිත්ති ගලවා දැමූවා. වහලත් ගලවා පරණ ක්‍රමයටම සෑදුවා. පිළිමගේ මුළුත් තැනුවාට පසු තදසන්න කාලයේම එහි කණු හතක් තැන් මාරුකොට සිටුවා ඇති බව මෙහි වැඩ කරගෙන යද්දී පැහැදිලි වුණා. මේ කණුත් ගලවා නියම තැන්වලට සවිකළා. ගල්කණු සියල්ලම ලඹිට කෙළින්කර. ඒවායේ මුල්වලට කොන්ක්‍රීට් දැමූවා. පිළිමගෙයි උස්කළ ගෙබිම වටේට කිඳුණු සක්කගල් බැම්ම අමුතුවෙන් සෑදුවා. මේ සාධකයේ තවමත් වැඩ කරනවා. (පිඤ්ඤ නො: IV)

පනාවිටිය

මෙතෙක්දුර දෙපාර්තමේන්තුව විසින් අත නොගසා තබන ලද තවත් පැරණි ගොඩනැගිලි විශේෂයක් නම් අම්බලමයි.

මේ අයවැය අවුරුද්දේදී, දෙපාර්තමේන්තුව කුරුණෑගල දිස්ත්‍රික්කයේ දේවමැදි හත්පත්තුවේ මධ්‍යරවනී කෝරළේ පනාවිටිය නම් ගමේ අම්බලම තහවුරු කිරීමට පටන් ගත්තා. සමහර විට 18වන සියවසෙන් පෙර කාලයට අයිතිවන මේ අම්බලමේ දූව දඩු බොහෝදුරට දිරාපත්වී තිබුණා. නමුත් යටගිය දවස සිංහල ලී කැටයම්කරුවාගේ කෘතහස්තතාවයට දෙස්දෙන්නට සෑහෙන තරම් ඉතුරුව තිබුණා. දැන් මේ ගොඩනැගිල්ලේ දූව ගලවාලාය. බොහෝසේ දිරාපත්ව ඇති ලීවල තිබෙන කැටයම් ඒ ඒ ප්‍රමාණවල අළුත් ලීවල කපාගෙන යනවා. මේ කැටයම් වැඩ නිමවුනාම මේ ලී පරණ ලීවලින් නැවත පාවිච්චි කළ හැකි තරමක් සමග යොදා අම්බලම අළුත්වැඩියා කරනවා.

අළුතෙන් කපන කැටයම් පුරාණ කැටයම්වලට සමාන කිරීමට හැම උත්සාහයක්ම ගන්නවා. පුළුවන් හැම තැනකටම යෙදූ අළුත් ලී පුරාණයේ යොදා තිබුණු වර්ගයේම ලීය. අළුතෙන් යෙදූ හැම අළුත් ලීයකම කැටයම් කැපූ දිනයත් කැපූ අයගේ නමත් නොපෙනෙන තැනක කැප්පුවා. (පිඹුර නො: V)

අම්බලමෙන් අස්කළ පරණ ලී රසායන ද්‍රව්‍යවලින් අලෙවි දී ප්‍රදර්ශනය සඳහා අනුරාධපුර කටුගෙයට යැව්වා.

කැටයම් කැපීමේ වැඩ හමාරවන්නට කිට්ටුය. අම්බලමේ වැඩ ළඟදීම හමාරවෙවි.

ගවේෂණ හා පරීක්ෂණ

දෙපාර්තමේන්තුවට සංචාරක කටයුතු සඳහා සම්මත කළ මුදල් ප්‍රමාණය පෙරට වඩා බොහෝ අඩු නමුත් ගවේෂණ හා පරීක්ෂණ තරමක් දුරට කළා. කරනලද ගවේෂණ හා පරීක්ෂණවල විස්තර සැකෙවින් මෙසේය:

ගවේෂණ

වලවේගහ නිමිතයේ ගවේෂණයක් මේ වර්ෂයේ කළා.

වලවේගහ දිගට දෙපසේ දැකින්නට තිබෙන පැරණි වාරිමාර්ග කර්මාන්තයන්ගේ නටඹුන් වලින් පැහැදිලිවන අන්දමට වියලි කලාපයේ ඇතැම් අතික් ගංභාවල් මෙන්ම වලවේගහෙන්ද පුරාණ කාලයේදී කෘෂි කර්මාන්තය සඳහා ප්‍රයෝජනය ගෙන තිබෙන බව පෙනෙනවා.

උග්ගල්කල්තොටින් පටන් ගෙන කුරගල හා කලුගල කඳු පාමුලින් ගහේ වම් ඉවුරෙන් දිය ඉන්න දක්වා යන එක් පැරණි දිය ඇල්ලක් හැතැප්ම දෙළහක් පමණ දිගය. මෙහි දිගම දිය ඇල මෙය වියැයි කියනවා. මේ දිය ඇල වාරිමාර්ග දෙපාර්තමේන්තුවෙන් කල්තොටදී හැතැප්ම තුනක් පමණ දිගට, කටුකොහොල් හරවා තියෙනවා.

මෙහි ගෞෂව තිබෙන පැරණි කර්මාන්තවලින් වලවේ ගහ නිමිතයේ පුරාතනයේ විසුවෝ දියුණු මනුෂ්‍ය කොටසක් බව ඔප්පුවෙනවා. එහෙත් මේ උදවිය පිළිබඳ සෑහෙන විස්තරයක් අපේ පැරණි වංශකථාවලින් නොලැබීම පුදුමයකි.

වලවේ ගං නිමිතයේ පැරණි සහායවිය පිරික්සන අවියෙන් ක්ෂේත්‍ර සහකාර මහතාගේ ප්‍රධානත්වයෙන් පිරිසක් එහි යවන ලදී. මෙම පිරිස කල්තොට සහ හඳගිරියේ දින 11ක් ගත කරමින් කලින් තරමක් ගවේෂණය කළ පැරණි තැන් දෙකක් හා මෙතෙක් විහාග නොකළ තැන් දහයක්ද බලන්නට ගියා.

හඳගිරි ගමෙන් ඔබ්බේ වනයෙහි ඇති මුරපොළ අතුර, ඇපාලන්ද, විදියෙයාය, මාලිගා-ගොඩැල්ල ආදී ස්ථාන නාමවලින් මෙහි පැරණි නගරයක් සමහර විට ප්‍රාදේශීය අගනුවරක් තිබුණු බව පෙනෙන නමුත් නගරයක නෂ්ඨාවශෙෂ පොළව මතුපිට නම් පෙනෙන්නට නැත. එසේද වුවත් පැරණි සිද්ධස්ථානයක නටඹුන් මාලිගාගොඩැල්ලේ තිබෙනවා. අනුරාධපුරය, පොළොන්නරුව ආදී නගර තරම් විශාල නුවුත් පැරණි නගරයක් මේ ප්‍රදේශයේ තිබුණායයිද

නගරයේ නටබුන් මහවනයෙන් වැසි ඇතැයිද සිතන්නට පුළුවනි. අනික් අතට සාමාජික හෝ ආර්ථික විප්ලවයක ප්‍රතිඵලයක් වශයෙන් යම්කිසි වැදගත් නුවරක් අතහැර දමා මෙහි පලා එන්නට සිදුවුණු ඇතැම් මිනිසුන් ඉහත කී ස්ථාන නාමයන් මෙහි ගෙනාවා වෙන්නටත් බැරි නැත. නුදුරු අනාගතයේ මේ ප්‍රදේශයෙන් බහිරගල හා ගලපාය ප්‍රදේශවල තවදුරට ගවේෂණ යන් කිරීම සහ පැරණි තැන්වලින් සමහරක කැණීමද අවශ්‍යය. මේ ගවේෂණය සඳහා ගිය තැන් මෙසේය.

වෙහෙරගල

මෙය හේනතොට මන්කඩින් හැතැප්මක් පමණ උතුරින් පිහිටා ඇති කන්දකි. කන්දේ බටහිර බෑවුම ගලින් ගහනය. ඒ පැත්තේ කටාරම් කෙටු කුඩා ගුහාවෙකි. සන්තසක් නැත. මුදුනේ යන්තමින් ශෙෂව තිබෙන හුණු බදම්වල අනුසාරයෙන් මේ ගුහාව කලෙක හුණු බදමෙන් අලෙවිදී තිබෙන්නට ඇති බව සිතන්නට පුළුවන. ගුහාවට යාර සියයක් පමණ උතුරෙන් පහත ඇති නිම්නයට මුහුණලා තිබෙන සමතලා පෙදෙසකින් කහඳ ගල් කැබැලි සහ පැරණි ගල් ආවුඩ කැබැලි අහුලා ගන්නා.

කෝන්ගල

මෙය අඩි 500කට වඩා උස වන කන්දකි. උතුරු බෑවුම ගල්පරයන්ගෙන් ගහනය. මෙයින් කීපයක ගල්ගුහාය. මේ ගල්ගුහාවල ඵෙතිහාසික කාලයෙහි මිනිසුන් විසූ බවට සාක්ෂි නැත. දකුණු බෑවුමේ සෝදිසි කරනලද ගල්පර කීපයක් අතරෙහි “පරම්ලක ලෙණේ” යන වාසගම බ්‍රාහ්මී අක්ෂරයෙන් කෙටු දිග නොගැඹුරු ගල්ගුහාවක් තිබෙනවා. මේ ගුහාව වැලිඔයට ගලන බිඳුන්කඩ ආර පටන් ගන්නා පෙදෙසේ පිහිටා තිබේ.

සුදුවැල්ලේ මන්කඩ

වැලිඔයේ සුදුවැල්ලේ මන්කඩ තොටුපලට තරමක් දුරින් පිහිටි පැරණි ස්ථානයේ හොරු හැරු දගැබක්ද, කළුගල් පාදමක් ඇති ගොඩනැගිල්ලක නෂ්ටාවශෙෂද දකින්නට තියෙනවා. හැඩ වැඩ නොකළ ගල්කණු දෙකක් තොටුපල ළඟ පෙරළී තියෙනවා. දගැබේ සිට යාර කීපයකට ඔබ්බේ වියලුණු ගංහා පර්වයක උරා ලීදක් සොයා ගන්නා. මෙහි නටබුන් ආයත වතුරග්‍රයක තිබුණු බව දෙපැත්තක ශෙෂව ඇති පවුරක නෂ්ටාවශෙෂයන්ගෙන් පෙනෙනවා.

ගොනාවැටුණ කෙම

මෙය උතුරේ සිට දකුණට හාත්පස තැන්නෙන් අඩි 477 ක් උසට නඟින ගලකි. ගලේ නැගහතීර පැත්තේ ගල පාවුලම කටාරම් කෙටු කුඩා ගල්ගුහාවෙකි. ගල මතුපිට නටබුන් තිබුනේ නැත. වැලිඔය වලවේගහට එකතුවන තැනට හැතැප්මක් පමණ පහතින්, එනම් වලවේ ගහේ විශාල නැම්මක් වැටෙන ස්ථානයේ හොරු බින්ද කුඩා දගැබක් තියෙනවා. එය අසල ගල්කණු දෙකක් තිබුණා.

බුදුගල

රාජකීය ආසියාතික සංගමයේ (ලංකා ශාඛාවේ) XXXII වන කලාපයේ—161 වන පිටුවේ පළවුණ කොලින්ස් මහතා විසින් සැපයූ සබරගමුව බිත්තැන්නේ පුරාවස්තූන් පිළිබඳ වාර්තාව බලන්න. මේ ගමනේදී තවත් මෙවැනි ගොඩනැගිලි අටක් සොයා ගන්නා. රොගැඹුරු ගුහාවක් ඇතුළේ සාද ඇති වැසිකිළිවලක් මෙහිලා විශෙෂයෙන් සඳහන් කළයුතුය. මේ වැසිකිළි

යේ තුන් පැත්තක් බිත්තිවලින් වැසී තිබෙන්නට ඇති බවට සාක්ෂි තිබුණා. කැරගලට පහතින් කඳු බෑවුමේ බ්‍රාහ්මී සේල්ලිපියක් සමඟ ගුභාවක් සොයා ගන්නා. ඒ ලිපිය ක්ෂේත්‍ර නිලධාරියාට කියවුණු හැටියට මෙසේය :

පරුමක සොණ පුතභ බත පුතයගතසලෙණෙ

මෙහි අළුතෙන් සොයාගත් වේදිකා දෙක වර්ගයේ ගොඩනැගිලි මෙතෙක් සොයාගෙන තිබුණු මේ වර්ගයේ ගොඩනැගිලි දෙක තරම් හැඩ වැඩ කර නැත. සමහර තැන්වල පිහිටිගලම යට වේදිකාව වශයෙන් සරසා ගෙන ඇත. බෝධිවෘක්ෂයට නැගෙන භූමිය මාලකවලට සකස් කර ඇත. එක මාලකයකින් අනිකට නැගෙන්නේ ආයතවතුරග්‍රාකාර කොරවක්ගල් ඇති පඩි පේලියකින්ය. දඟබ තිබේ ඇත්තේ විශාල ගල්පරයක් මතය. එයට යන්නේ ගලේ දකුණු කෙළවර කපා ඇති පඩිපෙළකිනි. මෙහි ඇති නෂ්ටාවශෙෂ එතරම් වැදගත්කමක් නැත. විස්තර සටහන් කිරීම සඳහා ස්ථානය හුඟක් ශුද්ධ කිරීමට තිබෙනවා.

කෝන්ගස් මංකඩ

මෙය බුදුගලට හැතැප්ම හයක් පමණ එපිටින් කළුගල කඳුබෑවුමේ පිහිටා ඇත. දෙපස ගල්පර අතරේ කටාරම් කෙටු ගල්ගුහා 15 ක් පමණ තිබුණාය. සෙල්ලිපි තිබුණේ නැත.

හදගිරිය

මේ පෙදෙසේ ආරාමයක නටඹුන් තිබෙන්නේ එකම තැනකය. එනම් හදගිරිය ගමේ වෙහෙර ගොඩැල්ල නම් කුඹුරකය. මෙහි තිබෙන නටඹුන් වනාහි අඩි 25 ක් උස කුඩා දඟබක්ද අඩි 29 ක් හතරැස් කුළුණු සහිත ගොඩනැගිල්ලක්ද, ගල්කුළුණු සහිත අඩි 37 x අඩි 17 ප්‍රමාණ ගොඩැල්ලක් ද, කුඹුරේ විසිරී ඇති වෙනත් ගල් ටැම් කීපයක් හා පුරාණ ගඩොල් බැම්මකින් වටවුණු බෝධි වෘක්ෂයක්ද යන මේවාය. මේවා ඇත්තේ කුඹුරෙන් අඩියක් හෝ දෙකක් පහලය. දඟබෙන් ලැබුණු ගඩොල්වල මිමි අඟල් 15 x 8½ x 3½ සහ අඟල් 13½ x 10 x 3½ ය. මෙය මුලින් බුදු ගෙයක් තිබේ පසු කාලයක බෝධිවෘක්ෂයක් රෝපනය කරනලද තැනක්සේ පෙනේ. මේ ස්ථානය පුද්ගල සතු හෙයින් රජයට ගන්නට සිදුවෙන්ට පුළුවන.

උල්ගල

හදගිරිය ගමේ සිට උල්ගලට කෙළින්ම දුර හැතැප්ම 3 ක් පමණ වේ. මුරපොළ අතුර ඇපාලන්ද, විදියයාය සහ මාලිගාගොඩැල්ල තියෙන්නේ එයින් හැතැප්ම තුනක් පමණ ඇතුළත ය. මේ සෑම ස්ථානයකටම ගිය නමුත් මාලිගාගොඩැල්ල හැර අනික් තැන්වල කිසිදු නෂ්ටාව ශිෂ්ටයක් පොළව මතුපිට පෙනුණේ නැත. මාලිගාගොඩැල්ලේ කුඩා දඟබකුත් ගල්කණු කැබලි ඇති ආනය වතුරගු ගොඩැල්ලකුත් තිබුණා. මේ දඟබේ ගඩොල් අඟල් 13½ x 8½ x 2½ විය. ජාතික කෞතුකාගාර දෙපාර්තමේන්තුව විසින් පැරණි වැව කණ්ඩියකින් මිනී ඇටසැකිලි කීපයක් සොයාගත් බෙල්ලන් බැඳි පැලැස්ස නමැති ස්ථානය ඇත්තේ මේ ළඟය.

ලෙන්දෙර

මෙය කටාරම් කෙටු දිග ගුභාවකි. එහි හිඳි පිළිමයක් හා සැතපෙන පිළිමයක් යන මේ බුදුපිළිම දෙකක් තිබුණා. හුණු බදුමෙන් කළ විෂ්ණු හා කතරගම දෙව්වරුන්ගේ පිළිම දෙකකුත් ගුභාවේම තිබුණා. ගුභා වහලේ අධික චිත්‍ර ඇදලාය. මේ වැඩය අළුත් එකක් සේ පෙනෙනවා ය. කලාව අතින් හෝ පුරාවිද්‍යාත්මක අතින් හෝ මේ චිත්‍රවල වටිනාකමක් නැත.

සෙවලගල ගුභාව

හදගිරිය පාරේ වැලිගෙපොල නම් ස්ථානයෙන් හැතැප්ම 5 ක් එපිටින් ඇති තැනක්ය. වියලුනු ඔසක ගල්පර ගහන දකුණු ඉටුරේ කටාරම් කෙටු ගල්ගුභාවෙකි. බ්‍රාහ්මී සෙල්ලිපිය මෙසේ කියවෙනවාය :

ස ග ස පරුමක පුස පුත පරුමක සුදභ ලෙණෙ.

යටිමල්කඩුව ගුහාව

හදුරිය ගමට හැතැප්මක් පමණ උතුරේ කුඹුරකට ඉහළින් තිබෙන ලොකු ගල් පරයක යටි පැත්තේ තිබෙන ගුහාවක්ය. බ්‍රාහ්මී අක්ෂරයෙන් ලිවූ සෙල්ලිපියක් මෙහි කටාරම මත තියෙනවා. අකුරු ගැඹුරට කොටා නැති නිසා කියවන්නට අමාරුයි.

බුදුගල හා නූල්කට්තගල ගුහා

මෙවා පිහිටා තිබෙන්නේ වැලිගලපොළ කඩමණ්ඩියෙන් හැතැප්මක් පමණ ඔබ්බේ කලුගල කඳුවැටියේ බැවුම්වලය. බුදුගල ගුහාවේ කටාරමක් තිබෙන නමුත් සෙල්ලිපි පෙනෙන්නට නැත.

පරීක්ෂණ

මධ්‍යම පළාත

මාදන්වෙල

මාදන්වෙල ගම මධ්‍යම පළාතේ නුවරඑළිය දිස්ත්‍රික්කයේ දියතිලක කෝරළයේ පිහිටා ඇත. (සිතියම එම්. 1/19) මේ විහාරයේ නම නම්පොතේ කියවෙනවාය. මකර තොරණක් යට වැඩ හිඳින ලෝකඩ බුදුපිළිමයක් මේ විහාරයේ තියෙනවා. ඉතා වැදගත් කලා කෘතියක් වන මේ පිළිමය ආලෝකය නොවිඳින අඳුරු ගුහාවක බුදුගෙයක් තුළ වීදුරු අල්මාරියක තැන්පත් කර තියෙනවා. කීමට විශේෂයක් නැති කුඩා බුදුගෙයක් බිත්තියකට යාකොට තියෙනවා. එම භූමියේම තුන්වැනි බුදුගෙයක්ය. එය වටේ සඳ එතලයක් ඇති දෙමහල් ගොඩනැගිල්ලක්ය. මේ විහාරගෙයි බිත්ති වෛවර්ණ විත්‍රයන්ගෙන් සමන්විතය. මේ බිතුසිතුවම් අවුරුදු 125 කට වඩා පැරණි වෙන්නට බැරි වූනත් ඒවායේ කලාත්මක වටිනාකමක් හා සිත්කළුවමක් ඇත. අතීතයේ සමාජය හා සභ්‍යත්වය පිළිබඳව මෙවැනි විත්‍රවලින් පුරාවිද්‍යාඥයාට කෙතරම් උපකාර ලැබෙනවාද යන්න හා සිත්තරාගේ පරිසරය ගැන මෙවැනි සිතියම්වලින් ලැබෙන හෝඩුවාවල් වලට අප කොයිතරම් නය ගැනිද යන්නට මාදන්වෙල තියෙන මේ පින්තූර හොඳ නිදර්ශණයක් වෙනවාය. මෙහි නිරූපණය කර ඇත්තේ බුදු බව ලැබීමයි. බුදු බව ලැබීමට පෙර සිදුහත් කුමරා සමග යුද එළඹුණු මාර සේනාවන් අතුරෙන් එක් සෙබලෙකු අතට කැප තුවක්කුවක් දී ඇති සිත්තරා නොදනුවත්ම වුවද, තමාගේ පරිසරය පිළිබඳ සාක්ෂියක් එහි ඇතුළත් කර ඇත්තේය.

අම්බොක්කේ දේවාලය

මෙය මාතලේ—ගලේවෙල පාරෙන් ඔබ්බේ පිහිටි මාතලේ දිස්ත්‍රික්කයේ අම්බොක්ක ගමේ (සිතියම අයි 10/35) පිහිටා තිබේ. මෙය උස්කර බැඳ ඇති වේදිකාවක් මත නැගුණු කුඩා දේවාලයකි. දූතට දිග්ගෙයි යොද ඇති කණුවලින් කිපයක් පුරාණ ගොඩනැගිල්ලකින් ගත් ඒවාය. මේ දේවාලය ගැන මහත් උනන්දුවක් ගන්නා බස්නායක නිලමේ පිළිම ඇතුලේ ඇති ලී කොටස්වලට වේයන්ගෙන් වන මහත් හානිය වලක්වාගන්නට දෙපාර්තමේන්තුවේ ආධාරය පැතුවා. මේ ස්ථානයේ ඇති පැරණි ගොඩනැගිලිවල විශේෂයක් නැති වුවත් මෙහි වැඩට යන සම්පූර්ණ වියදම තමා ගෙවන බවට බස්නායක නිලමේ දුන් පොරොන්දුවක් පරිදි වේයන්ගෙන් වන හානිය වලක්වන්නට කටයුතු කරන්නට දෙපාර්තමේන්තුවේ කාර්මික සහකාර. මහතාව පිටත්කර යැව්වා. මේ වැඩයේ වියදම බස්නායක නිලමේ ගෙව්වා.

නාග ශ්‍රී බෝධි විහාරය—උඩගම

උඩගම රජයේ පාසැලට නුදුරින් පිහිටි මේ විහාරය තිබෙන්නේ කුඹුරුයායක් ඉස්මත්තේය. උඩගම ගමට හැරෙන්නේ මහනුවර-නුවරඑළි පාරේ 17 වෙනි හැතැප්ම කණුව ලඟිනි. මුට්

පරම්පරානුගත කථාව අනුව මේ විහාරය මහනුවර අන්තිම රජවු ශ්‍රී වික්‍රම රාජසිංහ රජුන් සමයේ උඩගම් වැසියන් විසින් හැදූවාලු. මේ විහාරගෙයි මධ්‍යයේ කුඩා දැවකි. ප්‍රධාන පැති දෙකකට මුහුණලා වැඩ හිඳින බුදුපිළිම දෙකක් දැවක සමග ඇත. දැවක වඳින අයට පහසුවෙන් ප්‍රදක්ෂිණා කිරීමට හා වැද පුද ගන්නට පුළුවන් වෙන සේ දැවක වටේටම හතරැස් මල් ආසනයක් සාද තියෙනවා. බාගෙට පින්කාරු කළ බුදුපිළිම දෙකක් පිටුපස බිත්තියට හේන්තු කරළාය. මේ ගොඩනැගිල්ල පොළොන්නරු සමයේ ජනප්‍රියව තිබුණු වටදගෙයින් පරාභවු ගොඩනැගිලි විශේෂයක් සේය.

වයඹ පළාත

යෝගමුකන්ද

මෙය කුරුණෑගල දිස්ත්‍රික්කයේ පොල්ගහවෙල ගමට ඉහලින් පිහිටි වනගහනවු තද බෑවුම් සහිත කන්දකි. (සිතියම අයි 18/63) කඳු මුදුන සන වන ලැහැබින් වැහිලාය. මේ කඳු මුදුනේ තැනින් තැන පැනලි උළු කැබලි හා ගඩොල් කැබලි තිබුණා.

කෝන්වැව

මෙය මහගල්කඩවල සිට සියඹලන්ගමුවට ඇති කැලෑ පාරේ මහගල්කඩවල සිට හැතැප්ම එකහමාරක් පමණ දුරින් පිහිටි කුඩා කන්දකි. මෙහි ඒ මේ අත විසුරුණු ගල්පර අතරේ කුඩාගල්ගුහා කීපයක් තියෙනවා. මේ ගල් හෙවල්වල කවාරම් කොටා තියෙන නමුත් සෙල්ලිපි නැහැ. මේ ස්ථානයේ ගඩොල් කැබලි හා පෙනී උළු කැබලි ගතසැරේට තිබුණා. එක් ගල්ගුහාවක තිබුණු කුහරයක බිතුසිතුවමක කොටසක් ශේෂව තියෙනවා. මෙය සියවස් ගණනක් තිස්සේ අවිච්ඡි සුළං ආදියට අසුවුණත්, දක්ෂ සිත්තරෙකුගේ දස්කම් ගැන දෙස්දෙන්ට ඇතිවූ ප්‍රමාණයක් එයින් ඉතුරුව තියෙනවා. සෑහෙන තරම් දුරට ඉතිරිව ඇත්තේ එක් රූපයක උඩුකය පමණයි. මෙය පොළොන්නරු සමයට වඩා ඉස්සර වෙන්නට බැරිය. ඉඩමට රිංගාගෙන ඇති, තාපසයෙකැයි කියා ගන්නා අයෙක්, ස්ථානයේ සොබා සොදුරුකමටත් මෙහි කර තිබුණු පැරණි වැඩවලින් සමහරකටත් හානිකරලාය.

සිරිනාග වෙනියාරාම—හතලිස්පහුව

මෙය කොළඹ-කුරුණෑගල ප්‍රයිද්ධ පාරේ 49 වෙනි හැතැප්ම කණුව ළඟ තියෙන නවීන පන්සලකි. පුරාණ දැවකය කියා පෙන්නු පරණ ගඩොල් හා උළු තියෙන ගොඩැල්ලක් පන්සල අසල තියෙනවා. ගොඩැල්ල වටකුරුය. එහෙත් කැණීමක් නොකර මේ ගැන ස්ථිර වශයෙන් යමක් කියන්නට බැරිය. පන්සල වත්තෙන් පිට ඇති අල්ලපුවත්තේ කැණපු අගල්වලින් ගඩොල් කැටත් පෙනී උළුත් ලැබුණාය, කියනවා. මේ ඉඩමේ ගල්කණු කැලී කීපයකුත්, සක්කගල් බැම්මක නටබුනුත් දකින්නට තිබුණා.

මහ අන්දර වැව

මෙය ප්‍රතිසංස්කරණ කළ තරමක් ලොකු වැවකි. (සිතියම ඇෆ් 18/42) අඩි 40 x 30ක අයම්චිතර ඇති කණු සහිත ගොඩනැගිල්ලක නෂ්ටාවශේෂයන් මෙහි තිබෙනවා. ඒ ගොඩ නැගිල්ලේ තනි ගලෙන් කළ විශාල කණුවලින් කීපයක්ම බිම පෙරළිලා තිබෙනවා. කණුවලින් දෙකක් නම් තවමත් කෙළින් තියෙනවා. වැටුණු කණුවලින් සමහරක් සක්ක හා කුඩා ගල්කැට වලට කඩාලාය. බාගෙද වැව ප්‍රතිසංස්කරණයට ගල් සැපයූ කොන්ත්‍රාත්කරයින් වෙන්ටත් ඇති. මේ විධියේ විනාශකාරී ක්‍රියාවල් වලක්වන්නට ජනප්‍රචලින් බැහැර ඇති මහඅන්දරවැව ආදී අපේ පැරණි සහායවයේ ස්මාරකයන් රැකගන්නට අනිකුත් දෙපාර්තමේන්තුවල නිලධාරීන් හා මහජනයාත් අප දෙපාර්තමේන්තුවට සහයෝගය දෙනවා ඇතැයි කියා අපේක්ෂා කරනවා.

සබරගමුව පළාත

පත්තිනි දේවාලය—බිංගිරිය

බිංගිරිය ගම නියෙන්නේ සබරගමුව පළාතේ, රත්නපුර දිස්ත්‍රික්කයේ පිහිටි මාදම්පේ කඩපොළට හැතැප්ම 3½ක් එපිටින්ය. (සිතියම එල්. 25/58, 59) මෙහි කැලාවෙන් වැසුණු කඳු මුදුනේ මනොඥ ලෙස පිහිටුණු භෞවකය පත්තිනි දේවාලය නියෙන්නේ. කන්ද තද බැවුම් සහිතය. සක්කඟල් පස මතුපිට නියා සාද ඇති පඩි කීපයක් නිසා මෙහි නැගීම තරමක් පහසුය.

දේවාලය නියෙන්නේ කටාරම් කෙටු, දෙකට බෙද ඇති ගල්ගෙයකය. මේ කාමර දෙකෙන් එකක විහාරගෙයකය. අනිකේ දෙවියන්ගේ රූප සහ ආභරණ සහිත පත්තිනි දේවාලයය. පළාතේ කටකතාව අනුව පළායන රජෙක් වරක් මේ භෞවේ නැවතුනාලු. පසුව තමාට රක්ෂාවරණය සලසා දී මරණින් ගැලවෙන්නට සහාය දීම ගැන කෘතඥතාවය පෙන්නවීමක් වශයෙන් මේ භෞව පත්තිනිදෙයින්ට පූජා කළාලු. මේ දෙපාර්තමේන්තුවට මේ ස්ථානයේ විශේෂ වටිනාකමක් නැත.

තෙරුන්නාන්සේගම

1960 වර්ෂයේදී තෙරුන්නාන්සේ ගමේ ස්ථානයක කළ පරීක්ෂණය සම්පූර්ණ කරන්නට නැවත මේ අයවැය වර්ෂයේත් එහි ගියා. අක්කර තිහකට වැඩි ප්‍රදේශයක අවශ්‍ය තැන්වල කැලෑ ශුද්ධ කරවා ගවේෂණයක් කළා. මෙය නියෙන්නේ වලවේ ගඟේ දකුණු ඉවුරේය. මඩ පස් ආදියෙන් බොහෝසේ යටවෙළාය. මෙහි ගල්කණු සහිතවූ දිගටි හැඩය ඇති රවුම් ගොඩැලි කීපයකත්, කණු සහිත ශාලාවකත්, විහාර ගෙයකත් නටබුන් තිබුණා. බුදුපිළිම රළු හුණුගල් විශේෂයකින් නෙලාලාය. බොහෝදුරට දිරාපත්වෙලාය. විහාරගෙට ඇතුල්වන තැන දෙපස නැමී ගිය කොරවක්ගල් ඇති පඩි පේලියකි. වලව්ගොඩ පෙමානන්ද සාමිනි වහන්සේ උන්වහන්සේගේ පන්සලට මැටිගන්ට වළක් භාරද්දී ලෝකඩ භාජනයකුත් හිස් වැස්මක් දරණ මැටි මිනිස් රුවකුත් සොයාගෙන නියෙනවා.

ඌව පළාත

රෝහණ—සබර දේවාලය

මෙය පරණ බදුල්ල පාරේ අළුත්නුවර සිට හැතැප්ම 2½ක් එපිටින් මහවැලි ගඟේ දකුණු ඉවුරේ පිහිටි තැනකය. (සිතියම පේ.22/13) අයම් විතරින් අඩි 36 x 26ක් වන ගොඩැල්ලක් මත ගල්කණු කැබලි කීපයකත් හැඩකළ ගල්පුවරු කීපයකත් කොටස් පොළවෙන් මතුපිට පෙනෙන්නට තිබෙනවා. මේ ඉඩමේ පෙනී උළු කැට කැබලින් ගඩොල් කැට කැබලින් පෙනෙන්නට තිබුණා. මෙහි වරක් දේවාලයක් තිබුණු බවත් කතරගම දෙයියන්ගේ ආබරණ මෙතන තිබුණු බවත් මුඛපරම්පරාගත කථාවෙන් කියවෙනවා. ස්ථානය ගල් පස් ආදියෙන් වැසී තියන නිසා මේවා අස් කරන තුරු ස්ථානයේ නියම සවිභව වටහාගන්ට අමාරුයි.

වෙහෙරයාය

වැල්ලවාය-නිස්ස ප්‍රධාන පාරේ නියෙන අළුත් ජනපදයකි. මෙතන ගොවිතැනට කැලෑව සුද්ධකරන විට කළුගල් කණු කැලීන් ගඩොල් කැලීන් දකින්නට ඇති ගොඩැල්ලක් හමුවෙලා නියෙනවා. මේ ඉඩම ගොවිතැනට දෙන්නට එපාය කියා දිසාපතිතුමාට දුන්නුවා.

දකුණු පළාත

තාපසාරාමයකට ඉඩමක්—කොන්ගල

දකුණු පළාතේ හම්බන්තොට දිස්ත්‍රික්කයේ කොන්ගල ගමෙන් හැතැප්ම 2½ක් නැගෙනහිරින් පිහිටි ආණ්ඩුවේ කැලෑවක තිබෙන ඉඩමක් තාපසාරාමයකට තෝරා ගෙන නියෙනවා.

සිතියම (පී.12/61) මෙහි ගල්පර කීපයක් තියෙනවා. මෙයින් දෙකක පරණ ගොඩනැගිලිවලින් ශෛවුණු සක්කගල් හා ගඩොල් කැටත් ගල්කෙමුත් දකින්නට තියෙනවා. මෙතන දෙපාර්ත මෙන්තුවට එතරම් විශේෂයක් නැති බව හම්බන්තොට දිසාපතිතුමාට දැන්නුවා.

තනලන්ද—තවාලුවිල

තවාලුවිල ග්‍රාමය තියෙන්නේ හම්බන්තොට දිස්ත්‍රික්කයේ නැගෙනහිර ගිරුවාපත්තුවේ අම්බලන්තොට කඩමැණ්ඩියෙන් හැතැප්මක් පමණ ඵපිටිත්ය. (සිතියම පී.17/28) නටඹුන් පිහිටි ඉඩම අක්කර දහයක් පමණය. ලඳුකැලෑවෙන් වැසී ඇත. දැගැබක නෂ්ටාවශේෂයැයි සිතිය හැකි ගඩොල් ගොඩැල්ලක්ද දිගටි හැඩය ඇති ගොඩැලි කීපයක්ද මේ පෙදෙසේ තියෙනවා. මේ දෙවනු කී ගොඩැලිවලින් සමහරක කළුගල් කණු තියෙනවා. මේ ඉඩම බොහෝදුරට පසින් වැසී තිබෙන බවත් කැණීමක් කළොත් මෙතනින් වැදගත් නෂ්ටාවශේෂයන් සොයාගත හැකි බවත් හිතෙනවා. එක් ගොඩැල්ලක් අසල ගරාවැටුණු ගල්පඩි අතරේ තිබී මැටියෙන් කළ ලක්ෂණ සිංහරූපයක් ලැබුණා. මෙය ගොඩනැගිල්ලක සිංහරූප පේළියකින් එකක්යැයි හිතෙනවා. මේ නෂ්ටාවශේෂයන් වලවේ ගහේ දකුණු ඉවුරේ පිහිටා ඇති, දැනට කොටසක් ගිරිහඬුවිහාරයයැයි හැඳින්වෙන විහාරය හා සම්බන්ධ කොට සැලකිය හැකියේ හිතෙනවා.

විල්පිට රජමහා විහාරය—තිස්ස

විල්පිට නමැති ගම දකුණු පළාතේ හම්බන්තොට දිස්ත්‍රික්කයේ මාගම්පත්තුවේ තිස්සමහා රාමයට කීටටු තැනෙකි. (සිතියම පී. 13/39) පන්සල් බිමේ සලපතළ මළුවකින් සමන්විත පැරණි දැගැබකි. දැගැබේ උඩ කොටස කඩාවැටීලාය. එහෙත් බදේ කොටසක් හොඳ තත්ව යෙන් තිබේ.

කෙහෙල්බඩුවාව

මෙය මාතර දිස්ත්‍රික්කයේ එපිට මායිමේම වාගේ පිහිටි ඇත පිටිසර ගමකි. (සිතියම පී. 12/1) පන්සල කාලයකින් ජනවාස නොවූ ජරාවට ගිය කුඩා ගොඩනැගිල්ලකි. එහෙත් එය අපට විශේෂ වැදගත්කමක් නැති නූතන ගොඩනැගිල්ලකි. බෝධිවාක්ෂය ඉතා පැරණි එකකි. එය වටේ බදමයක් නොමැතිව සාද ඇති සක්ක බැමීමේ වෙනත් ගොඩනැගිලිවලින් ගෙනා ගල්කණු කැබලින් ගල්පුවරුත් යොද තිබුණා.

මොහොට්ටිවත්ත

බලපිටියේ මොහොට්ටිවත්තේ (සිතියම ඕ. 12/13) සමාජසේවා සංගමයේ ලේකම්තැන මොහොට්ටිවත්තේ ගලක සෙල්ලිපියක් තියෙනවායයි සිතා ඒ බව දෙපාර්තමෙන්තුවට ලියා එව්වා. මේ ස්ථානය පරික්ෂා කළා. මෙහි තිබෙන්නේ ස්වභාවයෙන් ගලේ ඇඳී තිබෙන ලකුණු වගයක්ය.

ලුනුගම් වෙහෙර

මේ ගම පිහිටියේ මාගම් පත්තුවේ හම්බන්තොට දිස්ත්‍රික්කයේය. (සිතියම පී. 8/44) විශාල ගල් තලාවක් මත පැරණි ගොඩනැගිල්ලකින් ශෛවුණු ගඩොල් කැබලි හා සක්කගල් තියෙනවා. වැදගත්කමක් ඇති වෙන නෂ්ටාවශේෂයන් මෙතන නැත.

උස්වැල්ල

වලවේ ගහේ වම් ඉවුර අසල අම්බලන්තොට රිදියාගම පාරට හැතැප්ම 2½ ක් දුරින් මෙය පිහිටියේය. මේ ඉඩම කලින් රජයට අයිතිව තිබුන නමුත් දැන් පන්සලට පවරලාය. මෙහි ගල් කණු හා ගඩොල් බැමී වගයක් ඇති ගොඩැල්ලක් තියෙනවා. අළුතින් සාදන ගොඩ

නැතිල්ලකට ගඩොල් ගැනීම සඳහා මෙහි සිටින ස්වාමීන් වහන්සේ විහාර වර්ධන සමිතියේ ආධාරත් ඇතුළු මේ ගොඩැල්ල භාරලාය.—මේ වැඩය කරද්දී හිස වෙන්වුනු විශාල වැඩහිඳින බුදු පිළිමයකුත් කුඩා පිළිම දෙකකුත් පුරාණ ගඩොල් කැට හා වළං කැබිලිති ගොඩකුත් හමුවෙලා තියනවා. මෙසේ කැණීමේදී වටිනා පුරාවිද්‍යාත්මක සාක්ෂිත් විනාශවෙලාය.

ඉක්කපල්ලම

භමබන්තොට දිස්ත්‍රික්කයේ තිස්සමහාරාමයට නුදුරු ගමකි. (සිතියම පි 13/39) දැනටත් පත්සලක් ළඟදී සැදූ ඒවාය. දැනට ළඟ ගල් කුළුණු සහිත ගොඩැල්ලක් තියෙනවාය. බණ මඩුවකට පොළව සමතලා කරද්දී මේ කුළුණුවලින් බොහෝමයක් කැඩිලා ඇත.

උතුරු මැද පළාත

පුහුදිවුල

පුහුදිවුලේ සිට හැතැප්ම දෙකක් දුර කැලෑව ඇතුළේ තිබුනු දැනටත් හොරු හැරුවාය.

කළුහෙබ

මෙය රිටිගල් කන්දෙන් හැතැප්ම තුනක් දුරය. මෙහි අඩි 19ක් දිග අඩි 28ක් ගැඹුර ගල් භෞවක වැඩ සිටින බුදු පිළිමයක් තියෙනවා. හුණු ගලෙන් නෙලන ලද මේ පිළිමේ අඩි 7 අඟල් 6ක් උසය. දකුණු අත කැඩී නැතිවී ඇති නමුත් පිළිමේ හොඳින් තිබේ.

භෞව ඉදිරියෙන් තියෙන කණු ජෙලි දෙකෙන් පෙනෙන හැටියට භෞවට පිටින් භෞවේ ගලට වැද්දු වහලක් තිබී ඇත.

සිරිපතුල් ලකුණු ඇති මල් ආසන ගලක්ද, ධ්‍යාන මුද්‍රාවෙන් වැඩහිඳිනා බුදු පිළිමයක කොටසක්ද, හිටිපිළිමයේ පද්මාසන ගලද භෞව ඇතුළේ තිබෙනවාය.

පුලියන්කුලම

පුලියන්කුලමේ පුද්ගල සන්තක ඉඩමකින් පිළිම හතක කැබලි ලැබුණා. මෙතැන තිබෙන ගල් කණු කොට වලින් මෙහි පුරාණ ගොඩනැගිලි තිබුණු බව පෙනෙනවා. මෙහි කැණීමක් කළොත් ඵලදායක වෙන්ට පුළුවනි.

හේරත් හල්මිල්ලාවේ කිරිවෙහෙර

තුලාන 31හි පිහිටි හේරත් හල්මිල්ලාවේ කිරිවෙහෙර ගරු කටයුතු සංස්කෘතික ඇමතිතුමාගේ ඉල්ලීමක් පිට පරීක්ෂා කලා. කිරිවෙහෙර යන නම නූතන නමකි. පුරාණ නාමය කුමක්දැයි අවිනිශ්චිතය. දැනටත්, ගල්කණු කොටද, “සිරිපතුල්” ගලක්ද මෙහි තිබෙනවා.

තම්මැන්නාව

තිස් එකේ තුලානට අයත් මේ ස්ථානයට කැබිතිගොල්ලුව-පුලිමුඩිඩේ පාරෙන් යා යුතුය. මෙහි තිබුණු පුරාණ දැනට නිදහස් සොරු භාරන ලදුව එහි ජත්‍රය බිම වැටිලාය. ජත්‍රයේ විෂ්කම්භය අඩි 4 අඟල් 7කි. දැනටද දකුණින් විශාල පොකුණකි. ලොකු ගොඩනැගිල්ලක නටබුන් ළඟ තිබේ.

පදවියේ, අභයපුරය

පදවියේ අභයපුරයෙන්, බුදුපිළිමයකුත් අඩි 126ක විෂ්කම්භය ඇති දැනටත්, කඩා ගොඩ නැතිල්ලකුත් සොයා ගත්තා.

පුලිමුඩබේ

ඉල්මනයිට් පැක්ටේරියෙන් සැතැප්ම 1½ක් දුරින් පුරාණ ස්ථානයක් තියෙන බව පුලිමුඩබේ ඉල්මනයිට් පැක්ටේරියේ නේවාසික ඉංජිනේරු මහතාගෙන් දැනගත් පසු ඒ ස්ථානය සෝදිසි කළා. මෙහි ගල් ගුහා ගණනක් තියෙනවා. ඉන් දෙකක කටාරම් කොටලාය. අයම් චිතරින් අඩි 25ක් හා 18ක් වූ කටාරම් සහිත එක් ගල් ගුහාවක බ්‍රාහ්මී සෙල් ලිපියක් තිබෙනවා. ඉන් එහා තිබෙන කුළුණ සහිත ගොඩනැගිල්ලේ හිස නැති හුණුගල් බුදුපිළිමයක් බිම පෙරලී තිබුණා.

පුරාවස්තූන්ට රසායනික පිළියම්

රසායනාගාරයේ

යාපහුවේ දළද මැදුර පිළිබඳ තුන්වන පඩි පෙළින් සොයාගත් වළං කැබලිති ගොඩක් රසායනාගාරයේ ශුද්ධ කරන ලදුව වෙන වෙන වර්ග*එකසිය තුනක් තෝරා ගත්තා. කැණීම කරද්දී ලකුණු දමා ගත් වළං කැබලි පනස් අටක් මේ ගොඩේ තිබුණා. මේ කැබලිවලින් සමහරක් එක්කොට අලවා පළමු තිබුණු විධියට මැටි බඳුන් දෙකක් සාදාගත්තා.

පොළොන්නරුවේ නොම්මර 5 දරණ සිව් දේවාලයෙන් ලැබුණු (පුරාවිද්‍යා කොමසාරිස් තැනාගේ 1960 අවුරුදු වාර්තාවේ 72 පිටුව බලන්න.) පිළිම, පහණ, ආදී, ලෝකඩ වස්තූන් එකොළසක් ශුද්ධ කළා.

ක්ෂේත්‍රයේ වැඩ

අනුරාධපුරය

මිහින්තලයේ දගැබකින් ලැබුණු චිත්‍රයන්ගෙන් සමන්විත සම්පූර්ණ ගර්භයක් කුරුණෑගල පාරේ තිබුණු කටුගෙයි සවිකර තිබුණා. (1953නේ වර්ෂයට පුරාවිද්‍යා කොමසාරිස්තැනාගේ වාර්තාවේ 53 වෙනි ඡේදය බලන්න.) කටුගෙය පරණ කවිවේරි ගොඩනැගිල්ලට ගෙන යෑමේදී, මේ ගර්භය සම්පූර්ණයෙන් ගලවා අළුත් ස්ථානයේ නැවත සවි කරන්නට සිදුවුණා. මේ වැඩය කොතරම් ප්‍රවේශමකින් හා සකසුරුවමින් කළ යුතුව තිබුණාද යන්න සිතා ගත හැක්කේ මේ විශාල ගඩොල් බැම්ම ඇසින් දුටුවේකුට පමණයි. මෙසේ දෙවෙනි වර ගැලවීම හා සවි කිරීම මුලවාරයට වඩා දුෂකරවූත්, අන්ත්‍රායදයකවූත් එකක්වුණා.

පොළොන්නරුව

පොළොන්නරුවේ නිවාක පිළිම ගෙයි සිතියම් කළ බදුමය ඇතැම් තැන්වලත්, ඒ සිතියම්වල වර්ණයන් අතැම් තැන්වලත් ගැලවෙමින් තිබුණා. බිත්තියේ බදුම ගැ ඇතැම් තැන්වල පැලෑටි වැවෙමින් තිබුණා. මේ සියල්ලටම රසායනික පිළියම් යෙදුවා.

පනාවිටිය

පනාවිටියේ අම්බලමේ කරන තහවුරු කිරීමේ වැඩ මේ වාර්තාවේ 11 වන පිටුවේ විස්තර කර ඇත. මෙහි නැවත පාවිච්චියට ගත් ලිවල දිරු කොටස් රසායනික කෘත්‍රීම ලියෙන් පිරව්වා.

දෙරබාවල

මෙහි කෙරෙන වැඩ පිළිබඳව මේ රපෝර්තුවේ 10 වන පිටුවේ විස්තර කර ඇත. මෙහි සිලිමේ හා ඇති වර්ණයන් කිරු වශයෙන් ගැලවෙමින් තිබුණා. අනික් තැන්වල ඒ වර්ණයන් පතුරු ගැලවෙමින් තිබුණා. මේවා රසායනික ක්‍රම වලින් සවිකළා.

කතරගම, කිරිවෙහෙර

කතරගම කිරිවෙහෙරින් ලැබුණු වළංකාබලි ගොඩකින් තෝරාගත් ඒවා නොමිමර කළා.

බදුල්ල කතරගම දේවාලය

බදුලු නගරයෙහි පිහිටි කතරගම දේවාලයේ රත්හඳුන් හරයෙන් නිම වූ පැරණි දේවරූප දෙකින් වල්ලි අම්මා දේවරූපයෙහි සමහර තැන් දිරාපත්ව පතුරු ගැසෙතැයි එහි බස්නායක නිලමේ දැන්වූ නිසා එය පරීක්ෂා කළා. පරීක්ෂණයේදී හෙළිවූයේ එය දිරාපත්වීමක් නොව තේවා කටයුතු සඳහා දේවරූප අසල පහන් පත්තු කිරීමෙන් 1948 වර්ෂයේ මේ දේවරූපයේ ආරක්ෂාව සඳහා යොදන ලද රසායන ද්‍රව්‍ය ගැලවෙන බවය. පෙබ්බාරිමාසයේදී මෙහි පළු තැන් සකස් කොට දේවරූප කිට්ටුවින් පහන් දල්වනට ඉඩ දෙන්නට එපා යැයි දේවාලයේ භාරකාර තැනට දැන්වූවා.

දඹුල්ල

දඹුල්ලේ ගුහා විහාරවල බිත්තිවල සිලිමේ හා පිළිමවල වේ හුඹස් බැඳ කිබුණු නිසා මීට ප්‍රතිකර්ම කිරීමට දෙපාර්තමේන්තුවට සිදුවුණා. බිත්තියෙන්, සිලිමෙන් කිබුණු හුඹස් මැටි අස්කළාම ඊට යටින් තිබෙන වර්ණයන් නාස්තිවී ඇතුළත සුදු හුණු බදුමය මතු වී පෙනුණා. හුඹස් සියල්ලම අස්කර මින් මතු වට වේයන් ආදී සතුන් නොඑන්නට රසායන ද්‍රව්‍ය ඉස්සා. ගුහාවලත් පිළිමවලත් චිත්‍ර සහිත බදුම පිපිරීම හා ගැලවී වැටීම රසායන ද්‍රව්‍ය භාවිතා කර වැලැක් කුවා. බදුමයේ දිරාපත්වන අද්දරවලට සුදුසු අන්දමින් පාට කළ රසායන ද්‍රව්‍යයන් ආලෙප කර ඒ දිරායාම වැලැක්කුවා. මෙහිදී මතු වූණ තවත් ප්‍රශ්ණයක් නම් බිත්තිවල වැටුණු පාසි, විශේෂයෙන් සුදුපාට පුස්මෙන් බැඳුණු පාසි, ඉවත් කිරීමයි. මේ ක්ෂුද්‍ර පැලෑටි වර්ගත්, රසායන ක්‍රමයෙන් ඉවත් කළා.

අතික් තැන්වලදී මෙන් මෙහිදීද අපේ උත්සාහය වුණේ සම්පූර්ණයෙන් වැලැක්විය නොහෙන විනාශය හා දිරාපත්වීම හැකි තරම් කල් දමනු සඳහා පිළියම් කිරීම විනා නැතිවී ගිය කොටස් ප්‍රතිසංස්කරණය කිරීමක් නොවේ.

කැළණිය

කැළණි විහාරයේ පැරණි බිතුසිතුවම් ඇති බදුම දිරාපත්වීම වලක්වනු සඳහා ගතයුතු පියවර ගත්තා.

අම්බොක්කේ දේවාලය (15 වන පිටුව බලන්න)

මාතලේ දිස්ත්‍රික්කයේ උඩුගොඩ උඩසිය පත්තුවේ අම්බොක්කේ පිහිටි දේවාලය පුරාවිද්‍යාව අතින් එතරම් වැදගත් කමක් නැති එකකි. එය පුරාවිද්‍යා තහනම් ඉඩමක් හෝ රක්ෂිත ඉඩමක් නොවෙයි. එහෙත් මෙහි ඇති පැරණි පිළිම දෙකක සංරක්ෂණය සඳහා කටයුතු කළා. මේවා ලියෙන් කර ඊට උඩින් බදාම ගා පින්තාරු කරන ලද ඒවාය. පිළිම දෙකේම අත් වැලමීට ලඟින් කැඩී තිබී සිමෙන්ති බදාමෙන් ගොරහැඩියට සවි කර තිබුණා. අතික් කොටස්වල පින්තාරු කළ බදාමය එහෙමම තිබියදී ලිය තැන් තැන්වල දිරා ලියටත් බදාමයටත් අතර හිඩසක් තිබුණා. මේ හිඩස් පිළියම් කරන්නට බදාමය කැඩිය යුතුව තිබුණු තැන් සහ අදක්ෂ ලෙස පුරුද්දා තිබුණු අතුන් මුදල් නැතිකම නිසා එහෙමම තියන්නට සිදුවුණා. එහෙත් මේ පිළිම දෙකේ පිටතට විවරයක් තිබුණු සෑම හිඩසක් ම රසායන ක්‍රමයට පිරව්වා. පිළිම මතුපිට පළු වී තිබුණු කොටස් රසායන ද්‍රව්‍යයන්ගෙන් පුරවා ඒ ඒ තැන තිබිය යුතු නිසම හැඩයට ගත්තා.

ප්‍රතිමුර්ති

ඔස්මන් ද සිල්වා මැතිනියගෙන් අතමාරුවට ලැබී අනුරාධපුර කටුගෙයි ප්‍රදර්ශනය කර තිබුණු මුවලින්ද නාගරාජයාගේ පෙණ ගොඩය යට බුදුරදුන් වැඩ හිඳින කැටයම සහිත ගල් පුවරුවක් ලෝකඩ කුවෙර රූපයක්, අයිතිකරුට ආපසු දෙන්නට සිදුවුණු නිසා අනුරාධපුරයේ කටුගෙයි තැබීමට ඒවායේ ප්‍රතිමුර්ති ගත්තා.

මාල්ස් ගොඩකුඹුරේ,
පුරාවිද්‍යා කොමසාරිස්.

ශ්‍රී බුධ වර්ෂ 2506 ක්වු
පොසොන් මස පුරපැලවිය ලත් ශතීඳින
කොළඹ පුරාවිද්‍යා කන්තෝරුවේදී ය.

1961 වර්ෂයේදී රක්ෂිත ස්මාරක වශයෙන් ප්‍රකාශයට පත් කරන ලද ස්ථාන

පළාත	දිස්ත්‍රික්කය	ගම	සැලැස්ම	දිනය සහ ගැසට් පත්‍රයේ අංකය
සබරගමුව	කැලේල	දොඩන්තලේ	ටී. පී. දනගිරිගල 67,609	1960 වේ අගෝස්තු 26 වෙනිදි—නො: 12186

ආරක්ෂා කිරීම සඳහා 1961 දී මූලික කටයුතු කළ ස්මාරක ඇති ස්ථාන

පළාත	දිස්ත්‍රික්කය	ගම	ස්මාරකය
බස්නාහිර	... කොළඹ	... කැරගල	... රජමහා විහාරය
වයඹ	... කුරුණෑගල	... දඹදෙණිය	... දළදාමාලිගාව
දකුණ	... ගාල්ල	... තොටගමුව	... 1806 යේදී තනන ලද විහාරගෙට් යාබදව ඇති පුරාණ විහාරගෙය
මධ්‍යම	... නුවර	... නුවර නගරසභා සීමාව තුළ	ආදහන මළුව
මධ්‍යම	... නුවරඑළිය	... මාදන්වල	... රජමහා විහාරය
වයඹ	... කුරුණෑගල	... යාපහුව	... පුරාණ විහාරගෙය සහ බිතු සිතුවම්
මධ්‍යම	... නුවර	... උඩගම	... ශ්‍රී බෝධි විහාරය

අයිතිකර ගැනීම සඳහා 1961 දී තෝරාගත් ස්ථාන

පළාත	දිස්ත්‍රික්කය	ගම	ස්මාරකය
නැගෙනහිර	... මඩකලපුව	... පොතුවිල්	... මුදු මහා විහාරය
ඌව	... මොනරාගල	... කිඹුලාවෙල	... ගලේබැද්ද
ඌව	... බදුල්ල	... පිටිගහවත්ත	... කඩාල වෙහෙර
බස්නාහිර	... කොළඹ	... හෝමාගම	... මල්වත්තගල

1961 කේ වර්ෂයේදී පුරාවිද්‍යා තහනම් බිම් වශයෙන් ප්‍රකාශ කිරීමට තෝරාගත් ස්ථාන

පළාත	දිස්ත්‍රික්කය	ගම	ස්මාරකය
උතුරු මැද	... අනුරාධපුරය	... අළුත් හල්මිල්ලාව	අළුත් හල්මිල්ලාවේ පුරාණ ස්ථානය
උතුරු මැද	... අනුරාධපුරය	... තම්මැන්නාව	තම්මැන්නාවේ පුරාණ ස්ථානය
සබරගමුව	... රත්නපුරය	... තංජන්තැන්න	... කැරගල
දකුණ	... හම්බන්තොට	... කිරින්ද	... කිරින්ද
නැගෙනහිර	... තිරිකුණාමලය	... පුලිමුඩිගොඩ	... පුලිමුඩිගොඩ පුරාණ ස්ථානය
නැගෙනහිර	... මඩකලපුව	... පොල්ලේබැද්ද	... පොල්ලේබැද්දේ පුරාණ ස්ථානය
නැගෙනහිර	... අම්පාරේ	... ගල්කොණ්ඩ	... රජගල

ARCHAEOLOGICAL SURVEY OF CEYLON

ADMINISTRATION REPORT OF THE ARCHÆOLOGICAL COMMISSIONER FOR THE FINANCIAL YEAR 1960-61

THE Administration Report of the Archaeological Commissioner has hitherto incorporated most of the scientific material collected within the course of the year concerned, and it has up to now been written for each calendar year. We are now departing from this procedure and the present report covers the financial year 1960-61 in terms of Treasury Circular No. 561. The scientific material is recorded only very briefly. Detailed accounts of various items, however, will be published in "*Ceylon Archaeology*", the bulletin of this department, the first volume of which is under preparation. My report for 1960 covered part of the financial year 1960-61. Hence matters already touched upon in the report for 1960 would not be included here.

ARCHAEOLOGICAL MUSEUMS

Anuradhapura

The shifting of the Archaeological Museum to the Old Kachcheri building was completed. The office of the Keeper of Museum was shifted to the building formerly occupied by the D. R. O., Kalagampalata East. These buildings are now supplied with electricity and pipe-borne water.

During the year, what is perhaps the oldest bronze statue so far discovered in South-East Asia was added to the Museum through the intervention of the Hon'ble Minister of Industries, Home and Cultural Affairs, Mr. Maithripala Senanayake. The statue weighing 30 lbs. 8 ozs. and measuring 18 inches in height, found in the village of Virālmurippuva at Mādavacciya is a work of great artistic merit, and bears traces of its having been gilt. The present writer in whose opinion this statue may belong to about the 2nd. century A. D. has submitted a paper on the subject of this statue to the journal *Artibus Asia*. (See Plate 1).

Another addition to the museum collection is a large bronze vessel from the "protected" area of Kaļuvila, about nine miles South of Anuradhapura. This vessel, the largest of its kind so far found, is 13 feet 10 inches in circumference and 11½ inches in depth internally, weighs in the region of two tons and is more or less the prototype of a smaller vessel found several years ago from Tulaviliya area in Mādavacciya. No patterns are incised on its surface and it bears no inscriptions. Two rings to serve as handles are fixed to its brim at either ends of a diameter.

A bronze tray from Mahakanadarawa was handed over at the Museum by Mr. G. D. Sugathadasa of the Land Development Department.

The Museum has come into possession of a slab inscription through the Cultural Assistant of the Anuradhapura Preservation Board. Information regarding another slab inscription at premises No. 450, Dickson Lane, Railway Town, was given by Mr. W. A. Podi Appuhamy of the Land Commissioner's Department. This inscription too was added to Museum's collection.

A clay lamp found by the workmen of the Anuradhapura Preservation Board in the course of the removal of a heap of debris from the Ruvanvali-saya dumped at the North gate of the dagoba, has now been added to the Museum.

WORK DONE AT REGULAR STATIONS

Anuradhapura

Excavation

Excavations were conducted at the following sites during the financial year :—

- (1) The porch of the Abhayagiri dāgāba, as a prelude to the conservation of same.
- (2) Lōvāmahāpāya.
- (3) Tissārāma, and
- (4) Pānaṃba-maluva.

Details of these excavations would be published in the departmental bulletin "*Ceylon Archaeology*" now under preparation.

Shelter for Samadhi statue

Work was started for the construction of a shelter for the statue popularly known as the Samadhi statue at Abhayagiriya area in Anuradhapura. In keeping with time hallowed practice, stone caskets containing objects such as conches and inscribed brass plaques were ceremoniously deposited at the foundation for this structure on 20.5.61 by the Hon'ble Prime Minister, Mrs. Sirima Bandaranaike; the Hon'ble Mr. Maithripala Senanayake, Minister of Industries, Home and Cultural Affairs; the Ven'ble Sri Revata Mahanayaka Thera, High Priest of the Atamasthana, and Mr. Buddhadasa Atapattu.

Mihintale

Excavation

Portions of the ancient retaining wall of the Ambasthala measuring 171'×4'×4', 26'×4'×3' and 25'×6'×3' which had collapsed were cleared in preparation for conservation of same.

Similarly a portion of the retaining wall of the Kaludiya-pokuṇa measuring 117 feet in length 3 feet in breadth and 5 feet in height was cleared.

Conservation

The portions of the collapsed retaining walls at Ambasthala and at Kaludiya-pokuna were re-built in the manner of the original work.

Maintenance

The entire reserve, particularly the dome of the Mahāsāya was weeded during the year.

The entire labour unit of the department at Mihintale was employed for one week to remove about 3 feet of mud collected at the bottom of the Nāga-pokuṇa. It may be here recorded that the Nāga-pokuṇa gets its supply of water only from rain. Contrary to popular belief there are no subterranean springs which feed the *pokuṇa*. (See Plates II and III).

Other work

A large collection of ancient bricks and a number of stone pillars were brought down from the top of the Mahāsāya to its maluva.

Restoration

A contract was signed on 1st September, 1961, with Messrs. Wanigasingha & Sons, Ltd. for the restoration of the Mahāsāya within a period of 18 months, at a total cost of Rs. 1,034,650. The full height of the finished dagoba will be 154 feet 7 inches. The restoration has been so designed that according to the evidence available, and as far as is practicable, it would be identical in all details to the ancient structure (See Plan I a.b.). The Department, however, wishes to record that this restoration could not be done with materials and construction methods used in ancient dagobas, although it has been possible to use these at another site, subsequent to the commencement of this restoration.

In connection with this work the department had the advice and assistance of Mr. A. N. S. Kulasinghe, Deputy Harbour Engineer, who continues to give us his co-operation. We wish to place on record our appreciation of his services.

Polonnaruwa

Excavation

An excavation conducted at the so called Nayipeṇa-vihāra was described in the Report for 1960. During the year under review excavations were continued here and a total length of 426 feet of the outer wall of this shrine was exposed. The only finds from the site this year were some potsherds.

The miniature dagoba in the precincts of Kirivehera and its terrace 91 feet square were exposed.

A mound in front of the Lankatilaka-vihara was excavated, exposing a dagoba 50 feet in circumference standing on a platform 25 feet square.

Conservation

No conservation work was done at Polonnaruwa apart from the routine "pointing" work and the re-buliding of badly decayed portions of the brick-walls of the Lankatilaka and the Tivanka Pilimage. On both these shrines parts of the decorative work such as pilasters and mouldings had to be replaced.

Maintenance

The undergrowth of the fenced in Alahana Pirivena-Rankot vihara area was removed converting it into a park.

The brushwood around "Demalamahasāya"; Potgul vehera; Minneri devāla and the summer palace on the fringe of Parakrāma Samudra was removed and the monuments better exposed to public view.

Sigiriya

Excavation and Conservation

No excavation work was done at Sigiriya during the year under review and the conservation work done at the station was limited to the routine "pointing" of ancient walls.

Maintenance

The old welded mesh around the spiral staircase leading to the frescoes and around the iron platform at the frescoes was replaced with new mesh. The spiral staircase was repainted.

The jungle near the outer moat was cleared. A suitable plot of land at the end of the new road to the rock of Sigiriya has been cleared to serve as a car park.

The reserves, the roads and foot-paths have been kept in good repair during the year.

Mānikdena

Excavations

The excavations at Mānikdena referred to in last year's Report were continued and the remains of a *vaṭadāge* were exposed. At its outmost limit are the remains of a circle of moulded stones, the continuity of which is interrupted by four entrances with steps. All four entrances would have had moonstones, but only one of these is found. These steps and the moonstone are of Crystalline lime-stone and have weathered badly and are for the most part disintegrated. Among other stones unearthed here were two large offering slabs and a slab marked with the "sacred feet". The *vaṭadāge* has two concentric circles of stone pillars of which only the stumps remain. The outer circle would have had 24 pillars originally, the stumps of only 21 of these remain. The inner circle of pillars has eight pillar stumps. Within the inner circle of pillars are the remains of a brick dagoba. The floor of the *vaṭadāge* had been stone paved.

Maintenance

The *vaṭadāge* and its *maluva* as well as the larger dagoba at the site were kept clear of weeds and the brushwood in the immediate neighbourhood was cut down and removed. Eight mounds probably marking buried ruins at the site have been exposed by the removal of the undergrowth.

Yapahuwa

Excavation

The terrace of the first flight of steps leading to the ornamental gateway and the retaining wall of this flight of steps were excavated.

Excavations were also conducted at the Ambassador's pavilion for the continuation of the conservation work there.

In the course of this excavation, another rectangular stone structure on its North-east was discovered. This structure too is being exposed.

Conservation

The conservation of the ornamental gateway already in hand was continued this year. Seven tiers of stone including one of moulded stones, on the eastern outer decorative wall have been re-laid and fixed with cement mortar. These stones have been placed on concrete. As stated in my earlier report these stones which belonged to the portion which collapsed in the heavy rains of 1957 were not numbered, and the necessity to put the stones back correctly in their original places created difficulties and caused much delay in the work.

Conservation of the monument referred to as the Ambassador's pavilion was already under way in the early part of 1960. The northern and western sides of the building have been completed and the resetting of the three flights of steps on the eastern and northern sides is being continued.

Periyakulam (Velgam Vehera)

Excavation

Excavations were conducted at the southern porch of the image-house at Periyakulam prior to its conservation.

A trench 3 feet broad, 5 feet deep and 256 feet long running East-West was dug along the inner face of the northern *prākāra* wall. Brick-bats, broken tiles and potsherds were found all along this wall. At the northern porch itself a goodly heap of broken tiles was found at $2\frac{1}{2}$ feet below pre-excavation surface level.

Conservation

The southern porch of the image-house at Periyakulam was conserved. Here imitation steps in cement were supplied in place of the missing granite steps. The broken parts of one of the guardstones were put together with a steel rod. (See Plate IV).

PROTECTED MONUMENTS

Lankātilaka

Work was started this year at the protected monument of Lankatilaka Vihara situated in Udunuwara of Kandy District.

The shrine as it now is, consists of an inner *Vihāragē*, which was the original fane here, and an outer structure built later on enclosing this *Vihāragē*. The eastern side of the outer structure, however, is interrupted by the eastern projection of the inner shrine, which has the main entrance. Except at this point, there is a continuous passage between the inner and outer walls. (See Plan II).

The wall of the outer structure is 3 feet 5 inches in thickness, exclusive of the mouldings and is pierced on the northern and southern and western sides by entrances which are spanned at top by arches of the thickness of the walls. The highest point of each of these arches is 18 feet 6 inches above floor level. Each of the outer walls on these three sides is joined to the inner wall on the same side by an arch of brick-work.

When the work was first undertaken the space between the outer and inner structures of the *Vihāragē* was in great measure filled with debris and bat-dung. The main arches connecting the outer and inner structures had partially collapsed and an effort had been made to arrest this process by the construction of buttress walls, which, however, had very much altered the true appearance of the structure. (See Plate V).

In the course of the departments' work these extraneous walls were removed. It was only then that the nature of the structure in all its detail was understood. For instance two holes, on either side of an arch, on the inner face of the outer wall and 13 feet above floor level, noticed in the course of the work, indicated that there had been a large wooden beam at this point. This beam, the cost of providing which could not have been included in the estimate for the work, has now been supplied at two of the three entrance arches. This instance well illustrates the difficulties met with in archaeological work. The estimation for, and the execution of new works are straightforward jobs, while these in archaeological excavations and conservation always involve incalculables. (See Plate VI).

The stucco elephants in bold relief on the western outer wall were found very badly damaged, with their tusks completely gone. These were conserved, using iron-reinforcement for the restoration of the tusks. In this connection it is interesting to note that the original "reinforcement" for the tusks of the elephants here, had been strips of *kitul*¹ wood wound round with coir strings, as is seen from the slightly damaged tusk of an elephant of the northern outer-wall.

On the West wall the external mouldings were entirely restored and plastered over. In the passage between the two southern walls the debris was removed and scaffoldings were erected for the work.

Dorabāvila

The department has of late started investigations and work on the conservation of the *ṭampīṭavīhāra* (temple-on-pillars), a type of monument of the 17th and 18th centuries, which had not till recently engaged the attention of archaeologists in Ceylon.

In the year 1959, the department completed the conservation of one such monument (Vide *Archaeological Survey of Ceylon Annual Report 1959*).

During the year 1960–61 work also was done on the temple-on-pillars at Dorabāvila in Tissava Korale of Devamadi Hatpattuva in Kurunegala District. (See Plates VII and VIII).

The department found the roof of the *Vihāragē* crumbling. The tiles were carefully removed and the roof timber dismantled. A strong scaffolding was constructed to support the superstructure, and a temporary roof built over the existing *Vihāragē*. The next stage of the work was the removal of the decayed beams which supported the wattle and daub walls of the shrine containing frescoes and the plank platform on which the vihāra was built—an operation fraught with danger. This was done by supporting the weight of the walls on 2" planks placed on an intricate scaffolding, and then removing the stone pillars which carried the beams, from underneath, by the excavation and removal of earth at their bases. Once the old beams were replaced with beams of identical specifications the pillars were slipped back into position and erected on cement concrete foundations. The floor planks at shrine room level too were replaced. (See Plan III).

All timber pillars on the platform around the superstructure, which were badly decayed, were replaced with new pillars of same size. The boards on the ceiling above the *Vihāragē* could not be removed as they carried drawings, hence the boards were secured with beams provided above them.

The roof was then constructed on the old lines, with timber of identical sizes and roof-tiles and eve-tiles newly made to the ancient specifications.

While dismantling the modern floor and platform the ancient rubble retaining wall of the floor of the *ṭampīṭavīhāra* was found. This wall too was reconstructed and the floor of the *Vihāragē* cemented.

The balusters round the shrine room which were almost completely missing were replaced.

The wooden stair leading to the shrine room was in a good state of preservation, though parts had become loose. This was dismantled and fixed anew.

Kataragama : Kirivehera

Nearly three fourths of the excavation of Kirivehera was completed. On 24th February, 1961, the Hon'ble Prime Minister laid the foundation stone for the restoration work. A detailed description of the excavation was given in my last Annual Report and a more comprehensive account with a discussion of the evidence would follow in *Ceylon Archaeology* the forthcoming bulletin of the department.

In the preparation of detailed plans for the restoration, the department had the requirements of archaeology well in mind, but the Restoration Society, in its enthusiasm held that the ancient dagoba was structurally unsound, that it was not large enough for present day requirements and that for these reasons new materials and constructional methods should be used. The department, however, has been able to win over the Society to the view that no structure is too dilapidated for archaeological restoration, that largeness of size does not by itself constitute beauty, that

the very antiquity of a monument throws a halo of romance on it, and that monuments are best restored with the same type of material and methods of construction as in the ancient work.

It is sincerely hoped that the Buddhist public elsewhere would also appreciate this point of view.

Ambulugala

At Ambulugala in Egodapota and Tanipperu Pattu of Kegalla District, there is another temple-on-pillars. When the department started work here the roof was crumbling and many a pillar thrown askew. Villagers of the area had in their zeal added to it new walls of mud and wattle. (See Plate IX).

This extraneous wall was removed. The roof was completely dismantled and reconstructed on the old pattern. The interesting fact, that seven of the pillars of this shrine had been interchanged at some early date came to light in the course of the conservation. These pillars were restored to their original places. The pillars were all correctly set to plumb and a concrete base was supplied for each of them. The rubble wall which served as the retaining wall of the raised floor was reconstructed. The work at this shrine is still in progress. (See Plan IV).

Panāvīṭiya

Another type of ruin so far left well alone by the department is the *ambalama* (way side resting house).

This year the conservation of the ancient *ambalama* at Panavitiya in Mayuravati Korale of Devamadi-hatpattuva in Kurunegala District was taken in hand. The timber of this *ambalama* which may perhaps go back to a time beyond the 18th century were for the most part decayed but enough of it remained to bear testimony to the genius of the Sinhalese wood-carver of that day. The timber of this structure have now been dismantled and the old work is being copied on new timber which will be assembled at the old site—along with as much of the original timber which can be salvaged. No pains have been spared to make the copies as faithful as possible to the originals. Wherever possible the same variety of timber as in the original has been used. Every new piece of timber used carries the date of carving and the carver's name inconspicuously incised on it. (See Plan V).

The reproduction of the carvings is almost over now, and the work is expected to be finished before long. The carved timber removed from this *ambalama* have been treated chemically and sent to the Anuradhapura Museum for exhibition.

EXPLORATION AND INSPECTION

Despite the curtailment of the department's travelling vote, some explorations and inspections were conducted during the year. Brief notes on these are appended below.

Explorations

Explorations this year were conducted in the basin of the Valave-ganga.

The Valave-ganga, like many another river traversing the dry zone, had been harnessed in ancient times for agricultural purposes as is evinced by the remains of various irrigation works throughout its length. One of the channels of old, with its intake at Uggalkaltota and running along the foot of Kuragala and Kalugala ranges

as far as Diyainna along the left bank of the river, is supposed to have been the longest, measuring approximately 12 miles. This has been repaired to a length of about 3 miles at Kaltota by the Irrigation Department.

It is rather an unaccountable fact that our historical records do not throw sufficient light on the lives of the ancient agriculturists of the Valave basin, who to judge from the remains of their handiwork, have been members of a highly developed community.

With a view to the collection of data for the study of the culture of the area a party led by the Field Assistant was sent to the Valave basin. This party spent 11 days at Kaltota and Hañdagiriya visiting 2 sites partially explored earlier and 10 new sites.

Names of places such as Murapola Atura, Apālānda, Vidiyeyaya, Māligagoḍālla in the jungle off the village of Hañdagiriya indicate an ancient township, perhaps a sub-capital, though no architectural remains of a city can be seen on the surface. Māligagoḍālla however, contains the remains of a religious establishment. It is quite possible that a city existed in the area, though not of such proportions as the ancient cities of Anuradhapura and Polonnaruwa, and that its remains still lie hidden in the vast sea of forest. On the other hand these place names may have been brought here by people, who following a social or economic upheaval, had to evacuate some important city. Further exploration in this region and in Bambaragala and Galapāya areas and systematic excavation at some of the sites have to be undertaken some time later. The sites visited in this exploration circuit are :—

Veheragala

This is a hill situated about a mile North of Henatoṭamankaḍa. The western face of the hill is rocky containing a small cave with a drip-ledge. No inscription is to be found but traces of plaster on its roof indicate that it had been plastered at one time. About 100 yards North of the cave on a flat area overlooking the valley below, quarts, pieces of chipped chert and some fragments of hammer stones were collected.

Kōngala

This is a forest clad hill rising to beyond 500 feet above M. S. L. Its northern slope is strewn with boulders forming several rock caverns. There is, however, no indication of them having been occupied during historical times. On the southern slopes among several boulders examined, a long shallow cave containing a Brahmi inscription reading : PA RU MA LA KA LE NE. This cave is situated at the head of Bindunukanda Āra, which drains into Velioya.

Suduvällemankaḍa

The ancient site a little away from Suduvällemankaḍa ford on Vālioaya contains a breached dagoba and a stone revetted ruin. Two rough stone pillars lie prone on the ground near the ford. A well with terra-cotta cylinders serving for its walls (*Urāliññāda*) was found in the bed of a dry stream a few yards away from the site of the dagoba. The ruins appear to have been in a quadrangle and the remains of a parapet wall are to be seen on two sides.

Gonāvātunukema

This is a solitary rock rising gradually from South to North to a maximum height of 477 feet above the surrounding plain. On the eastern face of the rock almost at ground level is a small cave with a drip-ledge. There are no ruins on the rock. Over a mile down stream from the confluence of Velioya with Valave-gaṅga where the latter takes a sharp U-bend, a small ransacked dagoba and two stone pillars beside it, were found.

Budugala

Reference is made to two double platform type buildings in Mr. Collin's Report of the Antiquities in the Sabaragamuva (Bintenna) published in the *Journal of the Royal Asiatic Society (Ceylon Branch)* Vol. XXXII pp. 161. On the present visit eight more sites containing this type of building were discovered. Unique among the new discoveries is the lavatory pit located inside a very shallow cave. There is evidence to believe that three sides of the pit were originally enclosed with walls. In the slopes of the mountain immediately below Kūragala cave with a Brahmi inscription was found. The inscription reads: PA RU MA KA SO NA PU TA HA BA TA PU NA SA GA TA SA LE NE.

The newly found remains of double platform type buildings are not so elaborately finished as the two already known from Budugala. In some instances even the natural rock had been utilised for a platform. The *bo*-tree had been terraced and each terrace is reached by means of a flight of steps flanked by rectilinear balustrades. The dagoba had been on a huge boulder and is reached by means of a flight of steps cut in the southern end of the rock. The remains are interesting. Much clearing has to be done, however, to record details.

Kongasmankada

This is situated on the slopes of Kalugala range about 6 miles away from Budugala. There were over 15 caves with drip-ledges scattered among the boulders on either side of a dry stream. No inscriptions were found.

Haṇḍagiriya

The only example of the remains of a monastery of any importance in the area, is a site in a paddy field called Veheragoḍālla in Handagiriya village. The remains at the site consist of a small dagoba measuring 25 feet in height, a pillared hall 29 feet square, a rectangular mound 37 feet × 17 feet containing stone pillars, several other stone pillars scattered about in the field and a *bo*-tree enclosed by old brick pavements one to two feet below the paddy field. Bricks from the dagoba measure 15 inches by 8½ inches by 3½ inches, and 13½ inches by 10 inches by 3½ inches. This spot probably marks the sites of a *buduge* at which a *bo*-tree has grown in later times. This site is in private ownership and may have to be acquired.

Ulgala

Ulgala is about 3 miles South-East of Handagiriya village as the crow flies, and within a radius of about 3 miles of it are sites called Murapola Atura, Apālānda, Vidiyeyāya and Māligāgoḍālla. All these sites were visited. None of the places contained any architectural remains on the surface, except at Māligāgoḍālla where there are the remains of a small dagoba and a rectangular mound containing stone pillar stumps. The bricks from the dagoba measure 13½ inches × 8½ inches × 2½ inches. This site is close to Bellanbandipāllāssa where a few human skeletons were uncovered by the National Museums Department.

Lendora

This is a long cave with a drip-ledge. There are two Buddha images, one sedant and the other recumbent, together with two images of Gods Vishnu and Kataragama made out of stucco, in the cave. The cave roof is partly painted. The work appears to be very modern and is of no artistic or archaeological interest.

Sevalagala Cave

This is situated 5 miles away from Vāligepola on the Haṇḍagiriya road. On the left bank of a dry stream laden with heavy boulders the cave is located. This is a small cave with a drip-ledge and a Brahmi inscription which reads: SA GA SA PA RU MA KA PU SA PU TA PA RU MA KA SU DA HA LE NE.

Yaṭimalkaḍuva Cave

This cave is situated underneath a huge boulder overlooking a paddy field about a mile North of Handagiriya village. The cave contains a drip-ledge and a Brahmi inscription, the letters are very shallowly incised and it is extremely difficult to decipher them.

Budugala and Nūl-kaṭṭinagalge—Caves

These are situated about a mile away from Wāligepola bazaar on the slopes of Kalugala range. Budugala cave has a drip-ledge but no inscriptions are to be seen.

Inspections**CENTRAL PROVINCE****Mādanvela**

Mādanvela is a village in Diyatilaka Korale in the Nuvara Eliya District in the Central Province (Map M 1/19). The *Nampotha* mentions this *vihāra*. It possesses a sedant Buddha statue out of bronze seated under a *Makara Torana*. This object of great artistic merit is kept encased in a glass show-case inside a dingy cave shrine. Built against a wall is a tiny shrine room of no particular interest, and in the same compound is a third shrine room. This last is an upstairs building with a balcony around it. Beautifully executed paintings rich with colour decorate the walls of this *vihāra*. Though these frescoes cannot be more than 125 years old they have much artistic and aesthetic appeal. The scene is the attainment of Buddhahood and the painter unwittingly though, has recorded his environmental experiences by introducing a muzzle loading gun into the hands of a warrior of the Māra hosts joining issue with Prince Siddhartha on the eve of his attainment to Buddhahood.

Ambokka Devāle

This is situated off Matale-Galevela road in Ambokka village of the Matale District (Map I. 10/35). The structure is a small squalid *devāle* built on a raised platform and dedicated to goddess Pattini. A few pillars from an older building are used as columns in the present drummer's hall (*digge*). The Basnayake Nilame who takes a keen interest in the *devāle* requested the department to help him to restore the images, the wooden cores of which are seriously attacked by termites. Though this building and the other remains at the site are of no particular interest, the Technical Assistant of the department was sent to the site to take steps to arrest the destruction by termites on the agreement that the full cost of the work would be paid by the Basnayake Nilame.

Nāga Śri Bodhi Vihāra—Uḍagama

This *vihāra* is situated overlooking a stretch of paddy fields (Map 15/29), two and a half miles away from the junction on a minor road and a quarter mile down a foot-path near the Government School at Udagama. The turn off to Udagama is at the 17th mile-post on the Kandy-Nuvara Eliya main road. Traditionally the *vihāra* is said to have been built during the reign of the last king of Kandy, Sri Wickrema Rajasingha, by the villagers of Udagama. In the centre of the *vihāra* is a small dagoba with two sedant Buddha statues facing two cardinal points, with a square flower altar running round the dagoba making a processional path all round. Against the rear wall two partly painted reclining Buddha statues are found. This construction appears to be a decadent version of the circular shrine room common during the early mediaeval times.

NORTH-WESTERN PROVINCE

Yōgamuvakanda

This is a forest capped steep hill overlooking Polgahawela village in the Kurunegala District (Map I 18/63). Fragments of flat tiles and brick-bats are sparsely found on the summit of the hill.

Kōnvāva

One and a half miles away from the Mahagalkadavala bazaar, on a jungle path which is a short cut to Siyabalangamuva colony, is a low hillock with jumbled boulders forming several small caves. The caves have drip-ledges but no inscriptions. Brick-bats and fragments of flat tiles were abundantly found at the site. In a sheltered part of one of the caves is a fragment of a fresco, which though exposed to the elements for centuries still bears testimony to the deft hand of a master artist. Only the bust of a figure, in a fair state of preservation, is found. It may not belong to earlier than the Polonnaruva period. The site has been encroached by a "tūpasa" who has been responsible for destroying the natural beauty as well as some of the original work at the site.

Śri Nāga Chetiārāmaya—Hatalispahuva

This is a modern pansala situated near the 49th mile post on the Colombo-Kurunegala main road. In the temple premises, there is a mound containing old bricks and rubble, known as the "purāṇa dāgāba". Though the mound is circular it cannot be definitely identified as a dagoba before excavation. In the adjoining land which, however, is not the property of the temple, brick-bats and flat tiles have been found from trenches dug for drains. A few stone pillar stumps and the remains of a rubble wall were also found in this land.

Maha Andaravāva

This is a fairly large tank recently restored (Map F 18/42). On the edge of the forest adjacent to the tank bund are found the remains of a pillared hall 40 feet by 30 feet, with monolithic pillars most of which have fallen. Two of the pillars still stand upright. Some of those pillars which have fallen had been broken up for rubble and metal perhaps by contractors who supplied materials for the re-construction of the tank. We hope that officers of other departments and the public would be vigilant and co-operate with the department to prevent vandalism of this type and to preserve the monuments of our past in isolated sites like the one at Maha Andaravāva.

SABARAGAMUVA PROVINCE

Pattini Devāle—Bungiriya

Bungiriya village is situated 3½ miles away from the Madampe township in the Ratnapura District of the Sabaragamuva Province. (Map L 25/58, 59). The Pattini devale is in a cave picturesquely situated near the summit of a steep forest-clad hill. The ascent is very steep and several steps loosely laid out of rubble make the climb less arduous. The devale is in a shallow cave with a drip-ledge and divided into two rooms, one of which is a *vihāra* while the other is the Pattini devale with images and "ābarana" insignia of the Goddess. According to tradition this cave was once occupied by a fugitive king who later dedicated it to goddess Pattini as a token of gratitude for protecting him from evil. The site is not particularly interesting from the point of view of the department.

Terunnānsēgama

Revisited Terunnānsēgama in October, 1961, to complete the surface exploration and brief inspection of a site in that village conducted in 1960. The jungle was cleared wherever necessary involving an area not less than 30 acres in extent which was carefully explored. This area is situated on the right bank of the Valave-ganga and its entirety is highly silted due to the flooding of the river. There are several oblong mounds some with stone pillars, a site of a pillared hall, and the remains of a *vihāragē*. The Buddha statues are hewn out of rough dolomite and are in a very poor state of preservation. The entrance to the *vihārage* is flanked by curvilinear balustrades with *nāga* guard stones. A *terra cotta* fragment of a human figure with an imposing head-dress and a bronze vessel have been unearthed by Rev. Walawgoda Pemananda while removing clay for some work in his modern temple.

UVA PROVINCE

Rohaṇa—Sataradēvālaya

This is situated on the right bank of the Mahaweli-ganga, 2½ miles away from Alutnuvara on the old Badulla road. (Map J 22/13). On a rectangular mound 36 feet by 26 feet there are a few fragments of stone pillars and some dressed stone slabs partly buried in the debris. Flat tiles and brick-bats are also found on this site. Tradition claims that this was once the site of a *devale* and that the “*ābarana*” insignia of god Kataragama were found at this place. It is difficult to identify the site without removing the debris.

Veherayāya

Veherayāya is a new settlement situated on the Vāllavāya-Tissa main road. In the course of clearing the jungle for cultivation an oblong site containing brick-bats and some stone pillar stumps have been brought to light. The Government Agent was informed not to lease the land for cultivation purposes.

SOUTHERN PROVINCE

Site for hermitage—Koggala

The site selected for a hermitage is situated in Crown jungle 2½ miles East of Koggala village in the Hambantota District of the Southern Province. (Map P 12/61). This area contains several granite boulders, and on the summit of two of them besides rock pools there are the remains of rubble and ancient brick-bats from an old structure. There are no remains of any particular interest. The Government Agent, Hambantota, was informed that we have no interest at the site.

Tavalanda—Tavāluvila

Tavaluvila village is situated about a mile away from Ambalantota bazaar in Giruvapattu East of the Hambantota District. (Map P. 17/28). The area in which the ruins are found is about 10 acres in extent and covered by scrub jungle. A circular brick mound, probably the remains of a dagoba and several oblong mounds some with stone pillars are scattered throughout the area. The site appears to be silted and may contain interesting remains buried in the debris. In the debris near one of the mounds a beautiful terra-cotta figure of a lion—may be a single member from a frieze—was discovered during the investigation. These remains could be connected with those of the famous monastery a section of which is now known as Girihaṇḍu vihare, on the right bank of the Valave-gaṅga.

Vilpiṭa Raja Mahā Vihāre—Tissa

Vilpiṭa is a hamlet near Tissamaharama in Magampattuva of the Hambantota District in the Southern Province. (Map P. 13/39). In the premises of the temple are found the remains of an old dagoba built on a platform. The upper portion of the dagoba has collapsed but a section of the dome is in a good state of preservation.

Kehelbaṭuvāva

Kehelbaṭuvāva is a remote village lying almost at the edge of the outer boundary of Matara District (Map P. 12/1). The temple is a squalid little structure unoccupied and neglected for a considerable length of time. It is also a modern building of no interest. The *bo*-tree appears to be a very old one and around it is a loose laid rubble retaining wall wherein a few stone pillar stumps and slabs from some other structure have been used.

Mohoṭṭivatta

The Secretary of the Social Service League, Mohoṭṭivatta, Balapitiya (Map O12/13) requested us to inspect some marks on a rock which he had identified as an inscription. The site was inspected and the marks were found to be natural scarifications formed by erosion.

Lunugam Vehera

This village is situated in Māgampattuva of the Hambantota District (Map P. 8/44). On the surface of a large flat rock brick-bats and rubble used in an old structure are to be seen. There are no other remains of any particular interest at the site.

Usvālla

This is situated $2\frac{1}{2}$ miles away from Ambalantota on Ridiyagama road beside the left bank of Valave ganga (Map P. 17/12). The vihara is known as Uchchavalika Raja Maha vihara. The land has once belonged to the Crown but now is vested in the temple. An oblong mound with stone pillars and a brick foundation had been excavated by the incumbent Priest with the assistance of the members of the Vihara-wardena Samitiya, to obtain bricks from the site for a new building. In the course of this work they have exposed a large sedant Buddha statue which is broken at the neck, two other small statues, and a large collection of ancient bricks and potsherds. The excavation has resulted in the destruction of valuable archaeological data.

Ikkapallama

Ikkapallama is a village close to Tissamaharamaya in the Hambantota District (Map P. 13/39). The dagoba and the *pansala* are modern constructions. In the vicinity of the dagoba is a rectangular mound with several stone pillars. Many of these pillars have been destroyed in the course of levelling the mound for a preaching hall.

NORTH-CENTRAL PROVINCE**Kaluheba**

(Map Ref. F. 15/39). This site is three miles away from Ritigalkanda. Here in a cave 19 ft. long and 28 feet deep, there is a standing statue of the Buddha. This statue carved in limestone is 7 feet 6 inches in height and is well preserved though its right hand is missing. In front of the cave are two rows of pillars which indicate that there had been an artificial roof abutting on the cave.

An offering slab with the sacred feet marked on it, a fragment of a statue in *dhyani mudra*, and the lotus pedestal of the standing statue are inside the cave.

Puliyankulama

(Map Ref. F. 4/53). Fragments of seven statues were found from a private land at Puliyankulama. Stumps of pillars, at this site indicate ancient structures here. An excavation is bound to yield results.

Kirivehera in Herathalmillāva

(Map Ref. D. 11/58, 59). At the request of the Hon'ble Minister of Cultural Affairs a site known as Kirivehera in Herathalmillāva in Tulana 31A was inspected. The name Kirivehera is modern and the ancient name is forgotten. A dagoba, pillar stumps, and a stone marked with the sacred foot-prints are found at this site.

Tammānāva

(Map Ref. D. 16/10). The access to this site in Tulana 31 is from Kabitigollāva—Pulimodḍai road. An ancient dagoba here, has been rifled by treasure hunters and its *chatra* (diameter 4 feet 7 inches) has fallen on the ground. There is a large pond to the south of the dagoba. Nearby are the ruins of a large building.

Abhayapura in Padaviya

A dagoba 126 feet in diameter, an ancient structure of modest proportions and the torso of a Buddha statue have been found from Abhayapura in Padaviya.

Pulimodḍai

(Map Ref. D 7/27). An ancient site about $1\frac{1}{2}$ miles from the Ilmenite Factory was inspected on the information supplied by the Resident Engineer, Ilmenite Factory, Pulimodḍai. There are a number of caves at least two of which have drip-ledges. One drip-ledged cave measuring 25 feet \times 18 feet has a Brahmi Inscription on it. Beyond is a pillared building inside which is a limestone torso of a Buddha statue lying prone on the ground.

CHEMICAL TREATMENT OF ANTIQUITIES**In Laboratory**

A collection of potsherds from the third flight of steps on the Ornamental Gateway at Yapahuwa was cleaned and examined in the laboratory, and one hundred and three varieties were recognized. In the collection were fifty-eight potsherds marked in the course of excavation. Of these, the fragments of two complete vessels were put together and reconstructed.

Eleven bronze items consisting of images, lamps, etc., recovered from the excavations at Siva Devale No. 5 at Polonnaruva (Vide *Archaeological Survey of Ceylon, Annual Report—1960*, p. 72.) were cleaned.

Seven badly corroded coins, five Lakshmi plaques, two pieces of antique objects and copper foils, the last with average measurements of $22'' \times 13\frac{1}{2}''$ and a total weight of 18 ozs. from different sources, were cleaned in the laboratory.

Field Work**Anuradhapura**

The *garbha* of a dagoba from Mihintale complete with painted plaster walls was reconstructed at the Museum building on Kurunegala road. (*A. S. C., A. R. 1953—Sec. 53*). With the shifting of the museum to the Old Kachcheri, this *garbha* had once more to be dismantled and re-assembled in the new premises. Only a person

who has seen this ponderous chunk of masonry could imagine what careful a delicate handling was needed for this work. This second demolition and reconstruction perhaps entailed greater risk and difficulty than when the *garbha* was first set up in the Museum.

Polonnaruva

The painted plaster of the Tivanka Image house at Polonnaruva was loose in places and in others the pigments were flaking off. This and the growth of weeds over parts of the plastered surface of walls were arrested by the use of chemicals.

Panāvīṭṭiya

The conservation work in hand at the *ambalama* at Panāvīṭṭiya is described at page G 31 of this report. Here the decayed portions of the carved wood to be re-used were filled in with plastic wood filling.

Dorabāvila

At page G 30 of this report is given a description of the conservation work done at this place. The ancient paintings on the ceiling were peeling off in strips and in other parts the pigments were flaking off. These were fixed with chemicals.

Kirivehera, Kataragama

Potsherds selected out of the collection from the excavations at the Kirivehera, Kataragama, were sorted out and numbered.

Badulla Kataragama Dēvāle

The Basnayake Nilame of the Kataragama Devale in Badulla complained that the statue of Valliamma, one of the two figures done in red sandalwood, was deteriorating and cracking up in places. An examination by departmental officers, showed that this was no deterioration of the statue but only the cracking up of the chemicals with which the statue was treated by the department in 1948, due to the lighting of candles, joss sticks, lamps, &c., close to the statue. In February the chemical coating of the statue was retouched and the trustee was requested not to allow naked fires anywhere near the statue.

Dambulla

In the cave temples at Dambulla the department had to deal with the invasion of termites which had brought in its wake accretions of clay on walls, ceilings and statues. When this clay was removed from the caves it was found that in places the layer of pigment on the wall and ceiling was damaged and an under-coating of white lime plaster exposed. All white ant nests and nests of other destructive insects were cleared and chemicals sprayed on the surfaces to minimize future inroads. The cracking and the falling off of painted plaster both in the caves and of the images was also arrested by the use of chemicals. The mouldering edges of plaster were also fixed with chemicals suitably coloured. Another problem we were faced with here was the growth of fungi, particularly the white variety. Such vegetable matter too were chemically removed.

Here, as in other places, our efforts were to retard as much as possible the inevitable process of damage and decay rather than to reconstruct what has been lost.

Kelaniya

Some action was taken by the department for arresting the deterioration of the plaster of the ancient paintings of Kelanivihara.

Ambokke Devale (See page G. 34)

At the Pattini devale at Ambokke in Udugoda Udasiya pattu of Matale District which though an interesting monument is neither in an archaeological reserve nor is a protected monument. Some work was done for the conservation of the two ancient images. These have cores of wood, are plastered over and painted. In both images the hands broken away at the elbows were found already refixed crudely in cement. In some parts of the images only the wooden core remained. In other parts the painted plaster was intact while the wood was partly decayed leaving a gap between the remainder of the wood and the plaster. To get to these voids it was necessary to break the plaster, a job we could not commit ourselves to in view of our limited finances. For the same reasons we had to leave well alone the earlier reconstruction of the hands. Yet all cavities in the two statues, which could be reached were filled in and missing parts on the surface were remodelled with polufilla cellulose filler.

Models

The stone plaque carrying the sculpture of the Buddha under the hood of the *nāga* Mucalinda and the bronze statuette of Kuvera, exhibited at the Anuradhapura Museum on loan from Mrs. Osmund de Silva, had to be returned to the owner. Hence models of these were made for the Anuradhapura Museum.

C. E. GODAKUMBURA,
Archaeological Commissioner.

Office of the Archaeological Survey,
Colombo 7, 2nd June, 1962.

LIST OF SITES SELECTED IN 1961 FOR ACQUISITION

<i>Province</i>	<i>District</i>	<i>Village</i>	<i>Monument</i>
Eastern	.. Batticaloa	.. Pottuvil	.. Mudu Maha Vihara
Uva	.. Monaragala	.. Kimbulawela	.. Galebadda
Uva	.. Badulla	.. Ritigahawatta	.. Kadala Vehera
Western	.. Colombo	.. Homagama	.. Malwattagala

LIST OF SITES SELECTED IN 1961 TO BE DECLARED AS ARCHAEOLOGICAL RESERVES

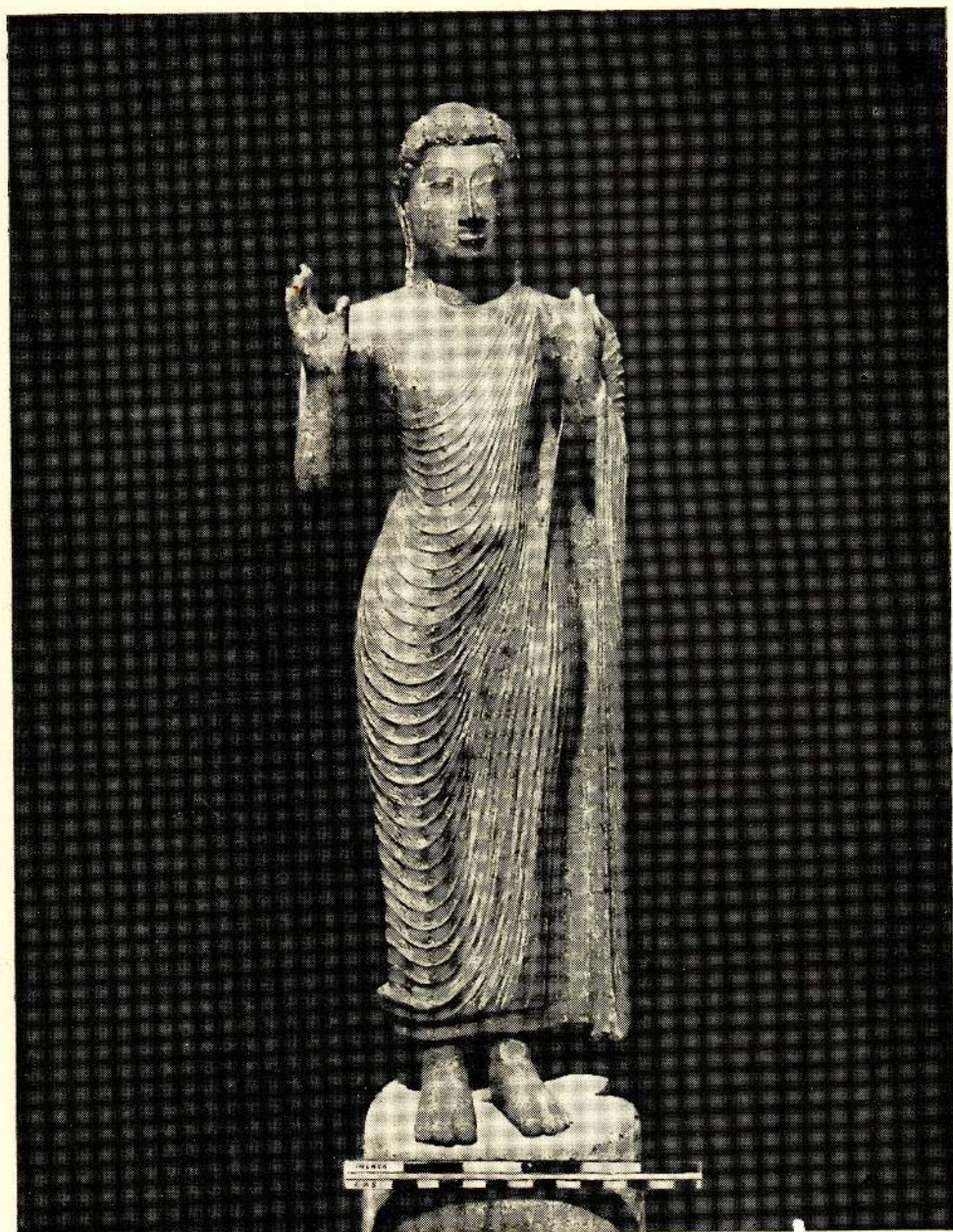
North-Central	.. Anuradhapura	.. Alut Hammillava	.. Ancient site at Alut Hammillava
North-Central	.. Anuradhapura	.. Tammanava	.. Ancient site at Tammanava
Sabaragamuva	.. Ratnapura	.. Tanjantenna	.. Kuragala
Southern	.. Hambantota	.. Kirinda	.. Kirinda
Eastern	.. Trincomalee	.. Pulimoddai	.. Ancient site at Pulimoddai
Eastern	.. Batticaloa	.. Pollebadda	.. Ancient site at Pollebadda
Eastern	.. Amparai	.. Galoya Valley	.. Rajagala

LIST OF SITES DECLARED PROTECTED IN 1961

<i>Province</i>	<i>District</i>	<i>Village</i>	<i>Plan</i>	<i>Date & No. of Gazette</i>
Sabaragamuva	.. Kegalla	.. Dodantale	.. TP Danagirigala 67,709	.. August 26, 1960 No. 12,186

LIST OF SITES FOR THE PROTECTION OF WHICH PRELIMINARY ACTION WAS TAKEN IN 1961

<i>Province</i>	<i>District</i>	<i>Village</i>	<i>Monument</i>
Western	.. Colombo	.. Karagala	.. Rajamahavihara
North-Western	.. Kurunegala	.. Dambadeniya	.. Daladamaligava
Southern	.. Galle	.. Totagamuva	.. Purana viharage adjoining the shrine-room built in 1806
Central	.. Kandy	.. Within the Municipal limits of Kandy	Adahana Maluva
Central	.. Nuvara Eliya	.. Madanwala	.. Rajamahavihara
North-Western	.. Kurunegala	.. Yapahuva	.. Purana vihara and the frescoes
Central	.. Kandy	.. Udagama	.. Sri Bodhi Viharaya

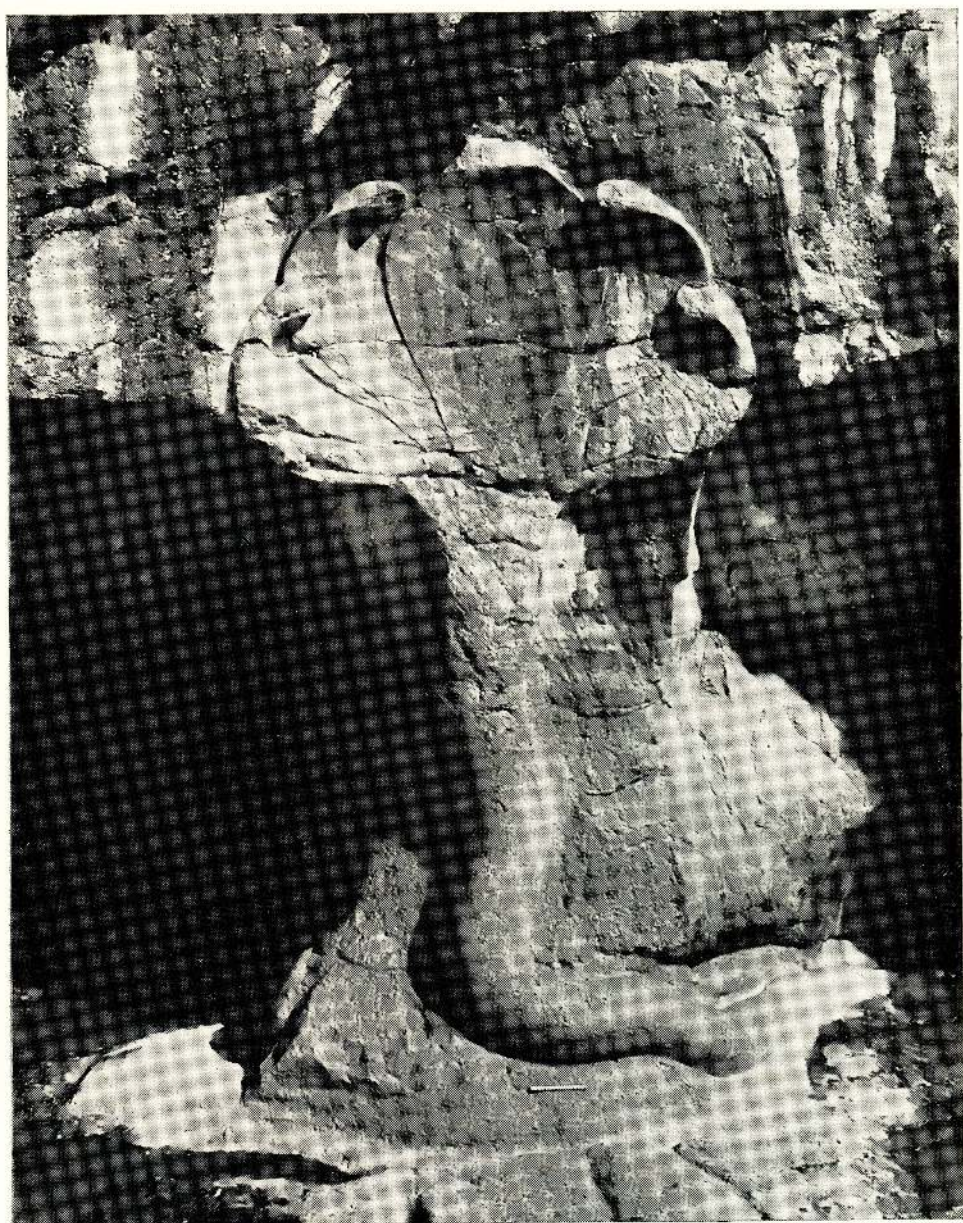
මදවච්චියෙන් ලැබුණු බුදු පිළිමය

BUDDHA STATUETTE FROM MADAWACHCRIYA

PLATE II

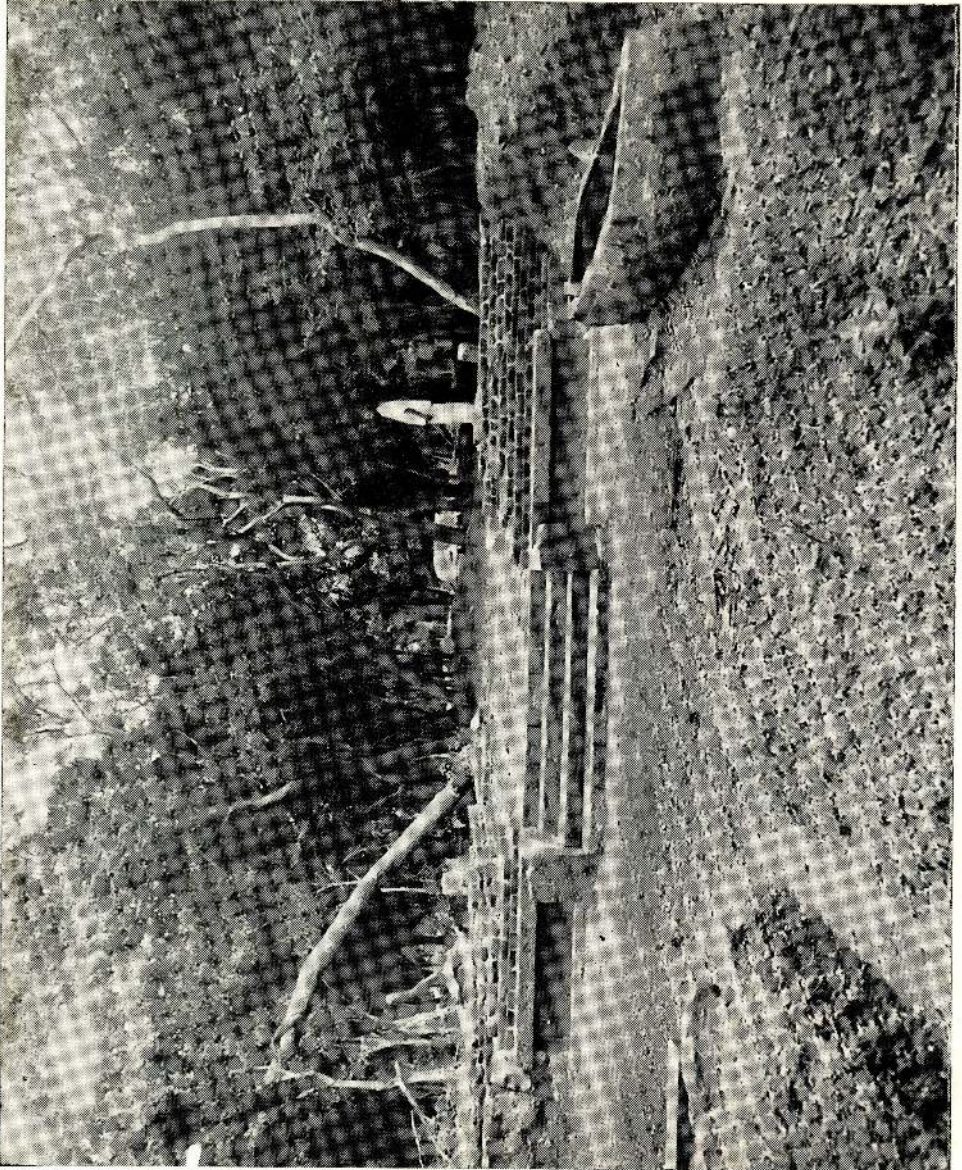

මිහින්තලයේ නාග පොකුණ වතුර තිබියදී
NAGAPOKUNA, MIRINTALE—WITH WATER

මිහින්තලයේ නාග පොකුණ-හිස්කළ පසු
NAGAPOKUNA, MIHINTALE—AFTER EMPTYING

PLATE IV

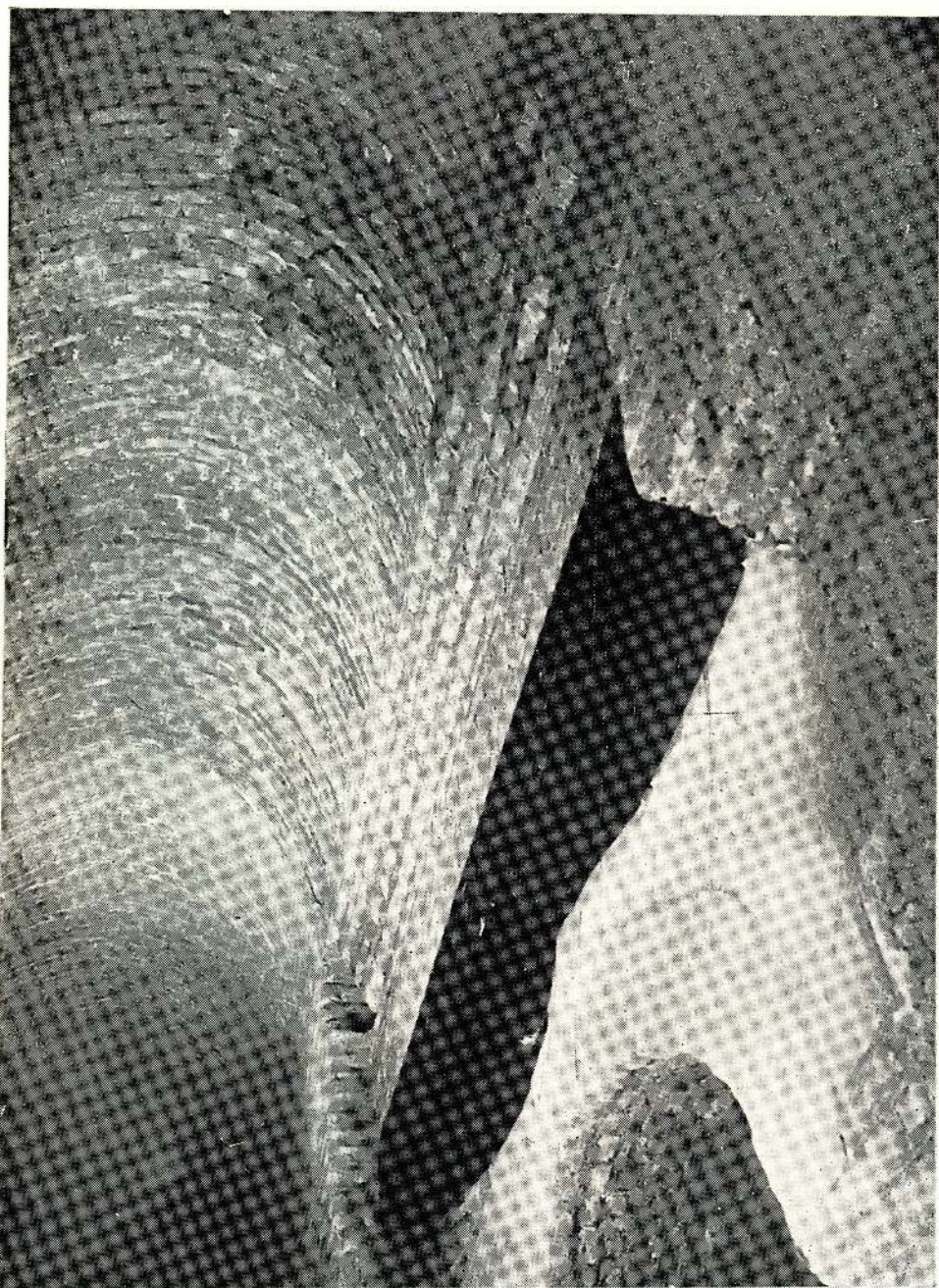

പേരിയക്കുളം ദേവാലയത്തിന്റെ തെക്കുഭാഗത്തുള്ള കിരീടപ്പുറം

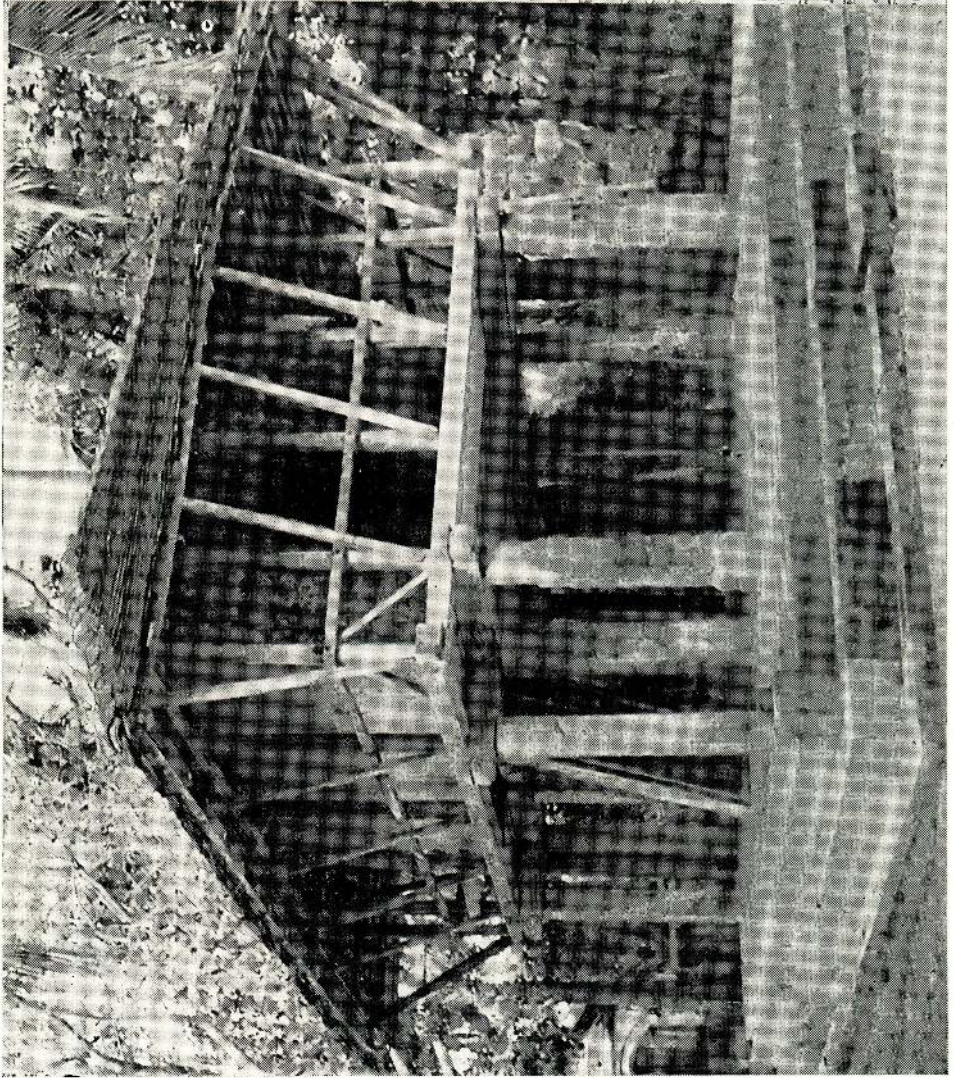
SOUTH PORCH OF IMAGE-HOUSE, PERIYAKULAM AFTER CONSERVATION

ලංකාතිලක විහාරයේ ආරක්කුටි, තහවුරු කරනට පෙර
VAULT OF LANKATILAKE VIHARA—BEFORE CONSERVATION

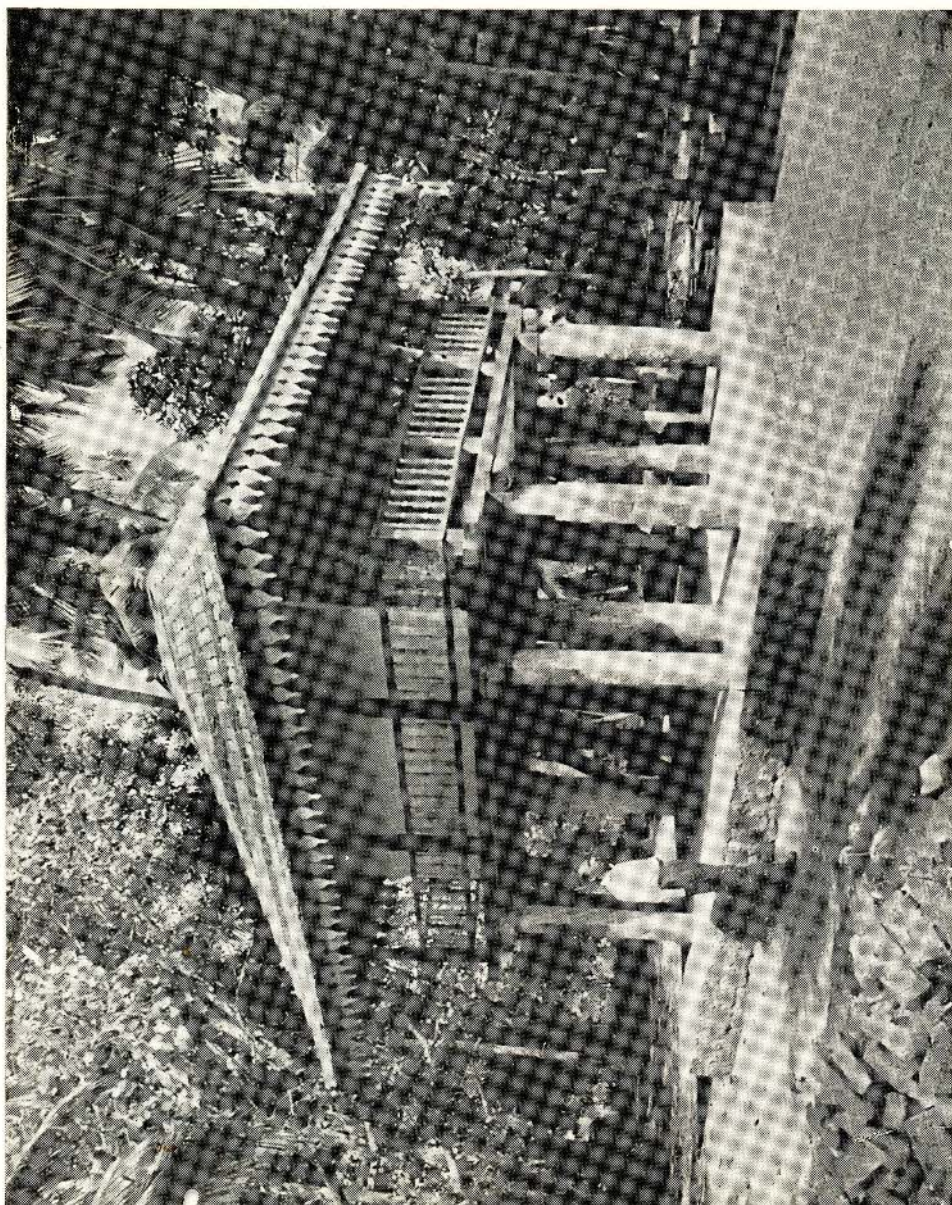

ලංකාතිලක විහාරයේ, ආරුක්කුටි තහවුරු කළ පසු
VAULT OF LANKATILAKE VIHARA—AFTER CONSERVATION

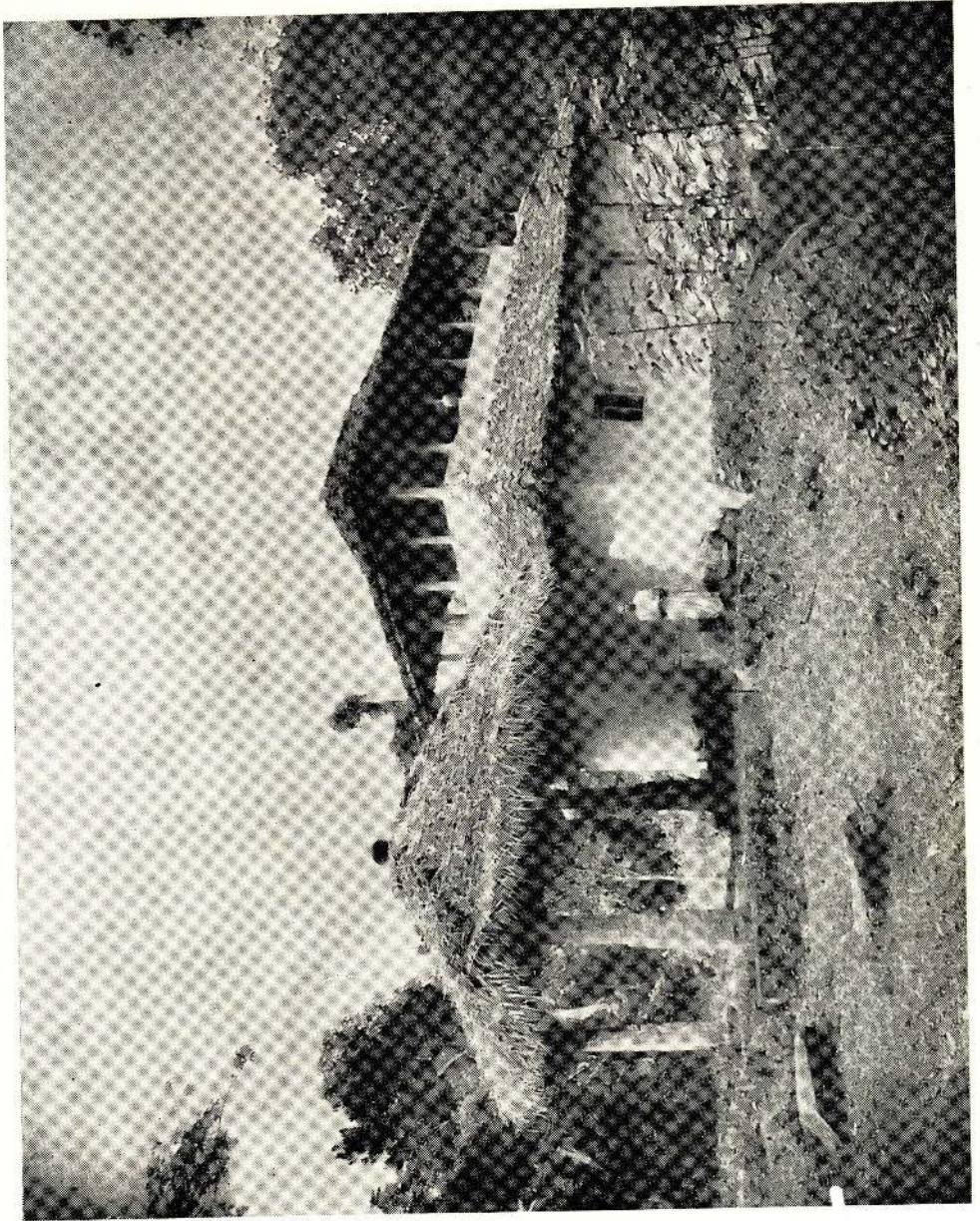

මැළිපිට විහාරය, දොරාවිල, නැගිටිලි, කරනට පෙර
TEMPLE ON PILLARS, DORAVILA—BEFORE CONSERVATION

PLATE VIII

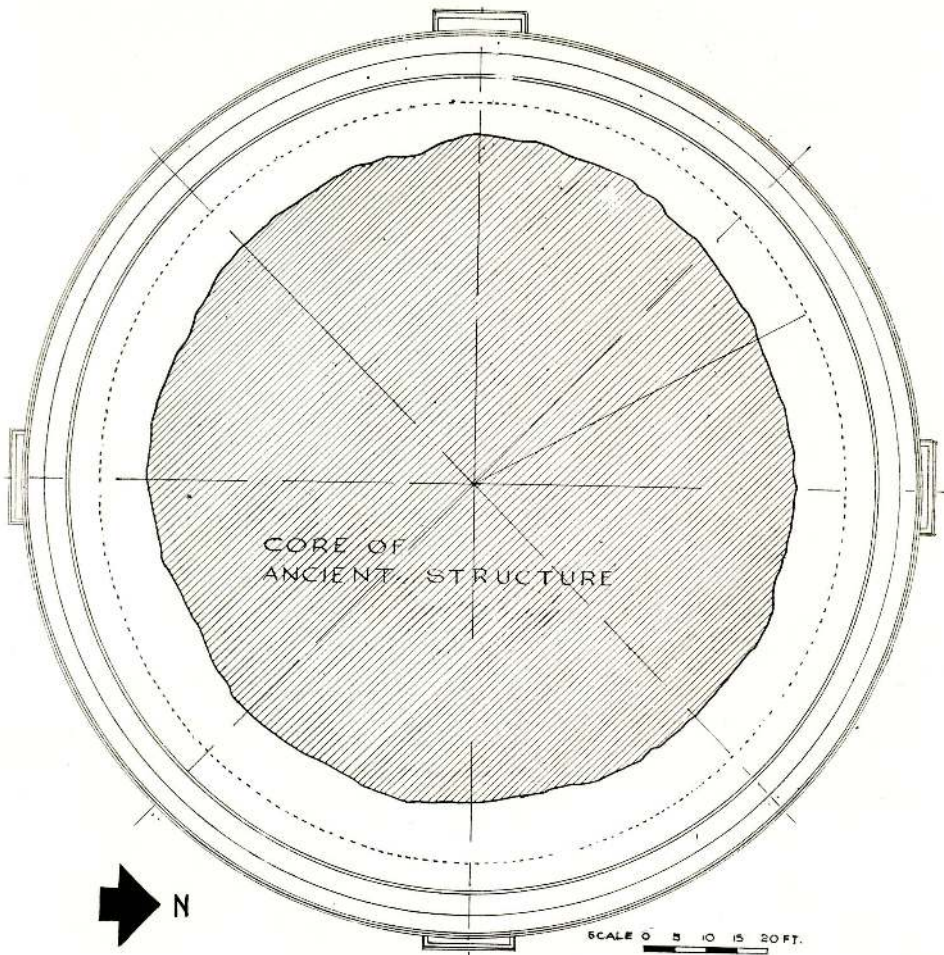

දොරවවිල, දොරවවිල, නවවරු කළ පසු
TEMPLE ON PILLARS, DORAVAVILA—AFTER CONSERVATION

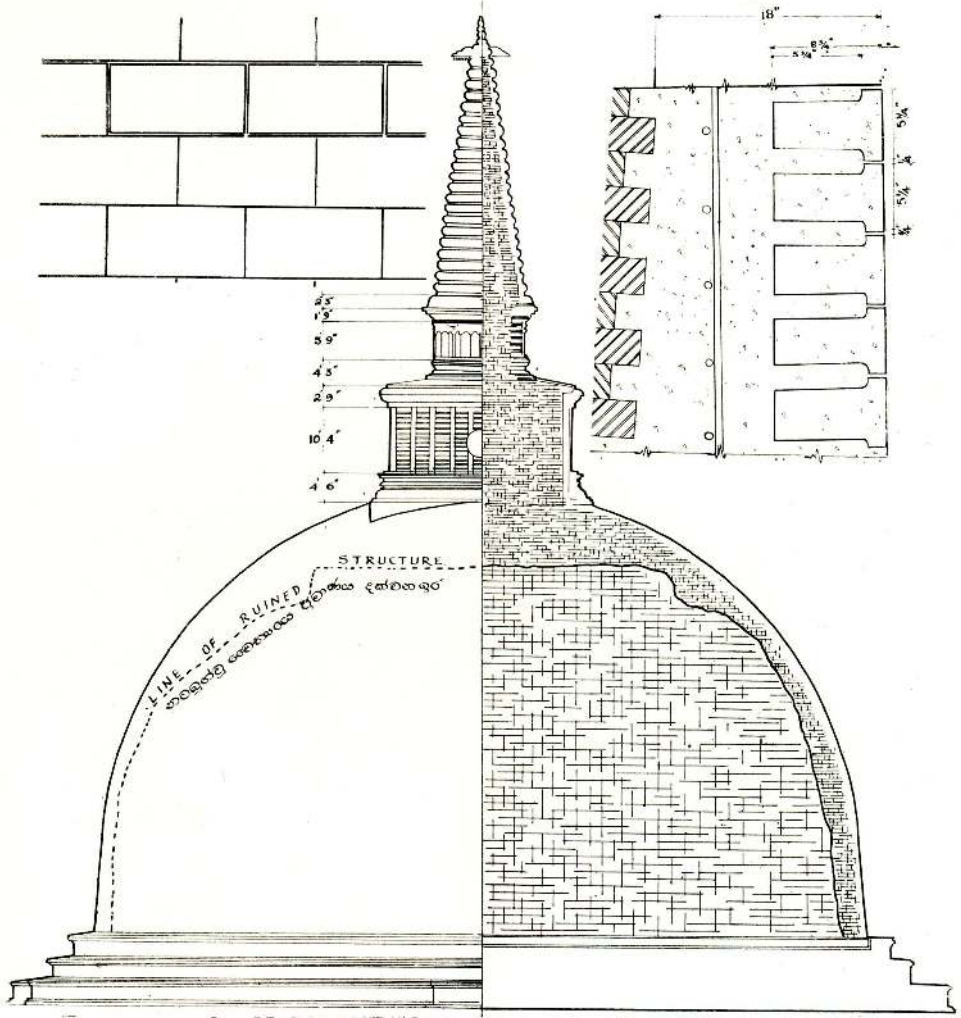
අම්බුලල විහාරය, නොවැරදි කැරැන්ට් පෙර
AMBULUGALA VIHARA—BEFORE CONSERVATION

PLAN Ia.

MAHASĀYA, MIHINTALE

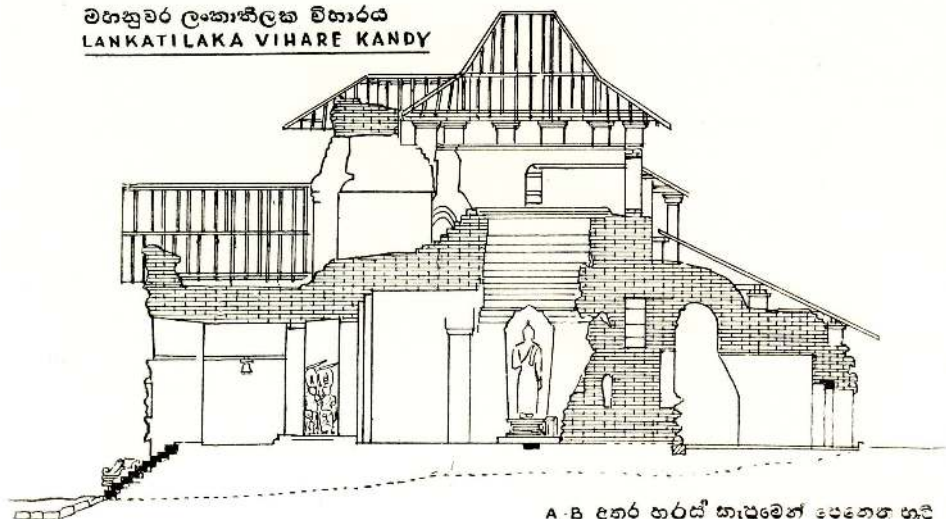
PLAN Ib.

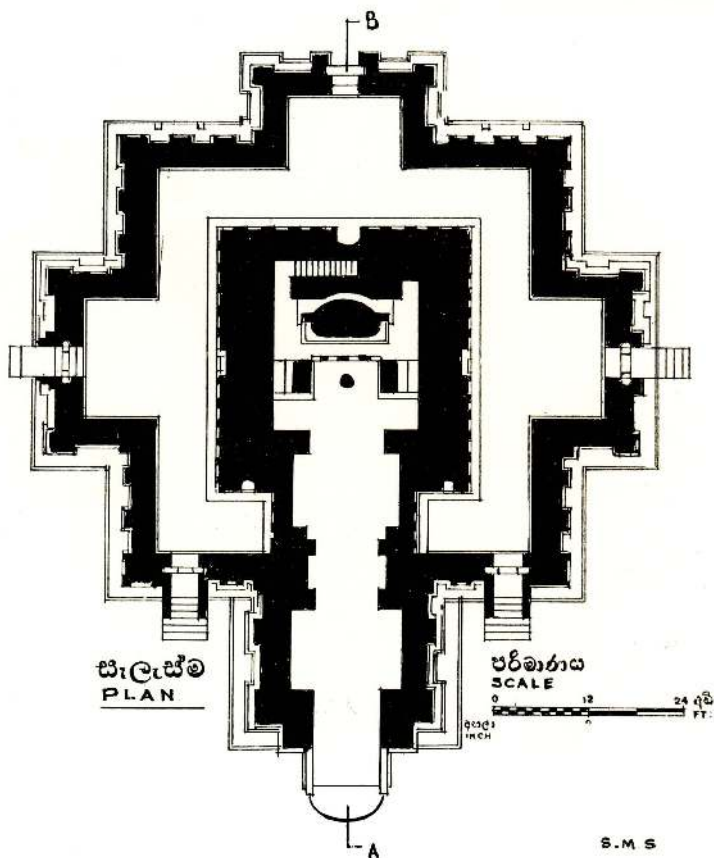
MAHASĀYA, MIHINTALE

PLAN II

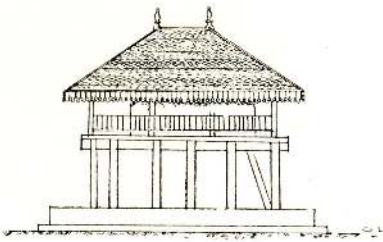
මහනුවර ලංකාභිලක විහාරය
LANKATILAKA VIHARE KANDY

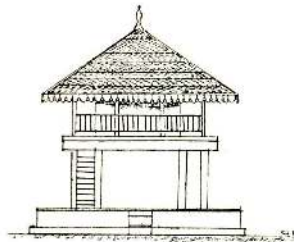
A-B අතර හරස් කැපීමෙන් වෙනෙන හැඩ
SECTIONAL ELEVATION THROUGH A B

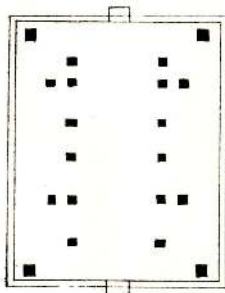
දොරබාවිල
DORABAWILA

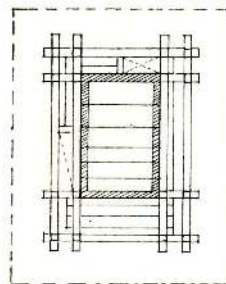
බද්දිරියට පෙනෙන භාවි
FRONT ELEVATION

භරභාවට පෙනෙන භාවි
SIDE ELEVATION

බිම් සැලැස්ම
GROUND PLAN

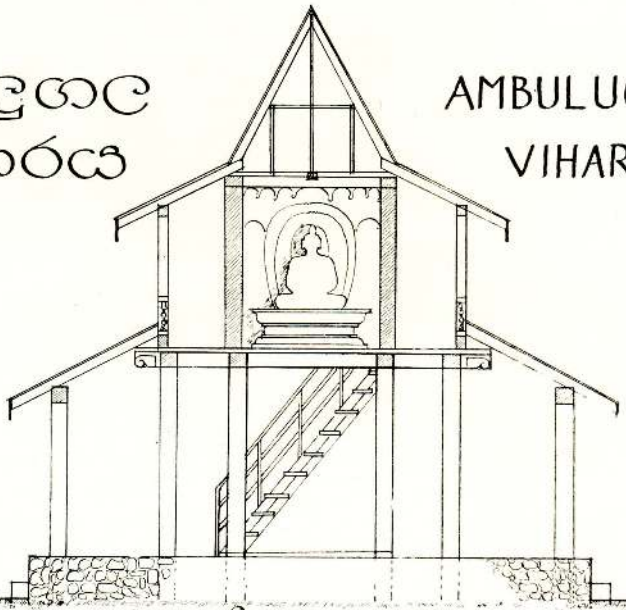

පළමුවන මහල
FIRST FLOOR

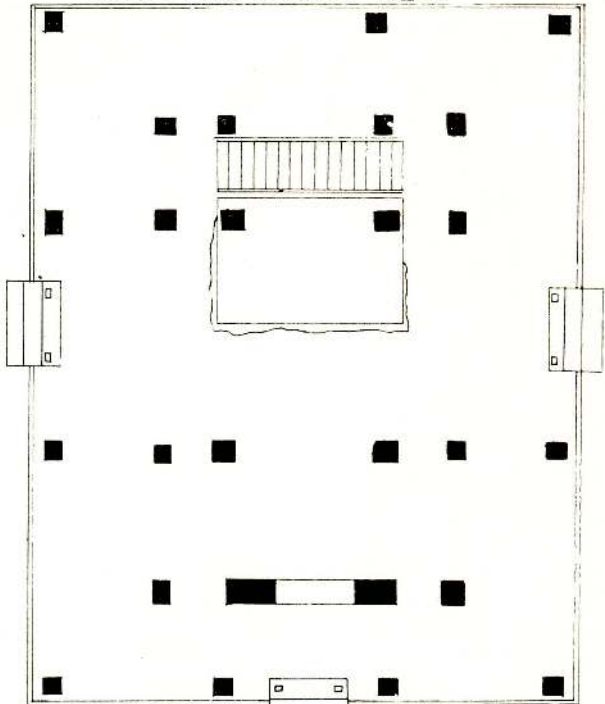

අඹුලුගල
විහාරය

AMBULUGALA
VIHARAYA

කර්මාන්ත සැලසුම

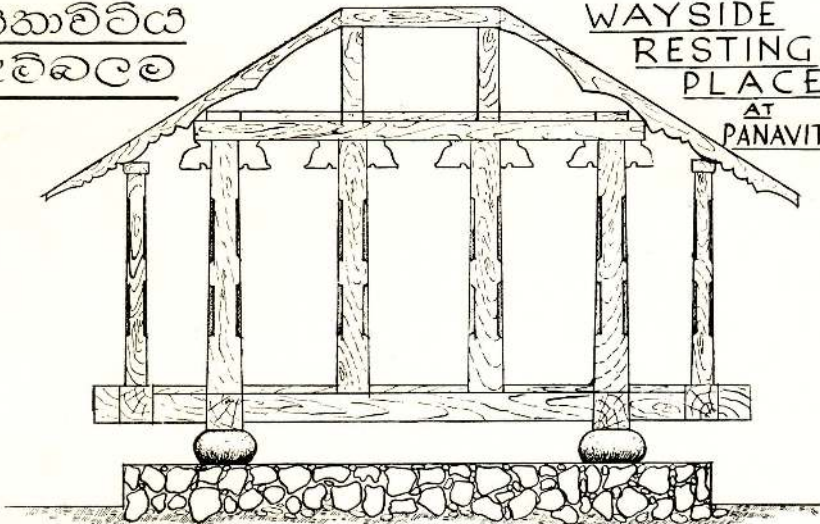
විහාරයේ GROUND PLAN

30 FEET

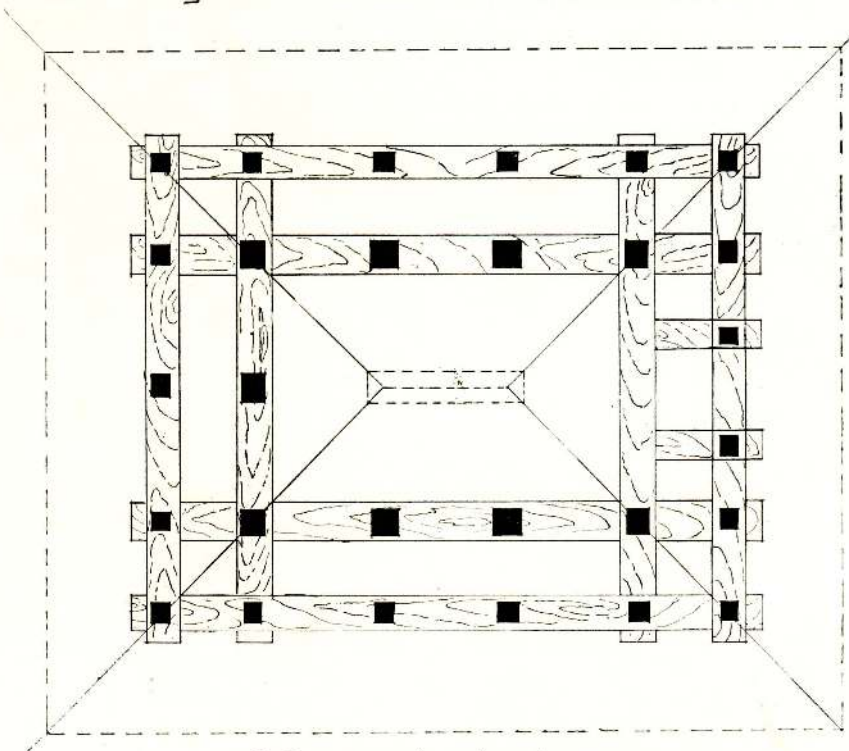
UPALI

පිනාවිටිය
අවිකල

WAYSIDE
RESTING
PLACE
AT
PANAVITIA

හරස් කැපුමෙහි පෙනෙන හැඩ SECTIONAL ELEVATION

බිම් සැලැස්ම GROUND PLAN

400 INCHES 0 10 20 30 40 FEET

UWAI HARAPANA

